

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
T Ü R K T A R İ H K U R U M U

ISSN 0041-4255

BELLE TEN

DÖRT AYDA BİR ÇIKAR

Cilt : LXXX

Sa. 288

Ağustos 2016

ANKARA – 2016

İÇİNDEKİLER

Makaleler, İncelemeler:	<u>Sayfa</u>
SİR GAVAZ, ÖZLEM: Hititçe Metinlerde Geçen KUR ^{1D} <i>Hulana</i> -/ KUR ^{1D} SİG ‘Yün Nehri Ülkesi’ Üzerine Yeni Bir Değerlendirme Tepe	357
YILDIRIM, M. İBRAHİM: Timurlu Tarihine Dair Farsça Yeni Bir Kaynak: Zahîr-i Mar’âşî’nin <i>Müntahabû’t-Tevârih</i> ’i	371
KUL, EYÜP: 1703 Tarihli Bir Rapora Göre Kratova, Köstendil, Üsküp, Trepçe ve Jejene Madenlerinin Islahı	395
TÜRKMEN, İLHAN: Osmanlı Kaynaklarına Göre 1740’larda Belgrad’ın Sosyo-Ekonomik Yapısı.....	411
DEMİRYÜREK, MEHMET: İngiltere Tercümanları ve 1758 Tercüman Reformu	439
EFE, AYLA: II. Mahmut’un Mal-Mülk Sayımı: Evreşe Örneği	483
KASUMOVIĆ, FAHD: Bosna-Hersek’teki Osmanlı Mirasını Anlarken: Saraybosna Şer’iyye Sicillerinde İslam Dininin Kabulüne Dair Kayıtlar, 1800-1851.....	507
SÜME, MEHMET: Osmanlı Vergi Uygulamalarına Bir Örnek: Okruva Resmi	531
GÖLEN, ZAFER: Tanzimât Döneminde Osmanlı Devleti’nin Bosna Hersek Ormanlarını Korumaya Yönelik Çabaları	547
SATILMIŞ, SELAHATTİN: 1881 Sakız Depreminde Osmanlı Afet Yönetimi ve Vali Sadık Paşa’ya Yönelik Eleştiriler.....	573
KORKMAZ, TELLİ: Türk-Sovyet İlişkilerinde G. V. Çiçerin ve Ermeni Meselesi	619
Çeviriler:	
HASANOV, ZAUR (Çev.: Bağdagül Musa): İskitlere ve Türk-Moğol Halklarına Ait Ayrı Gelenekler, Kültür ve Psikolojik Özellikler.....	639
Özetler	663
İngilizce Özetler	671
Belleten Dergisi Yayın İlkeleri ve Başvuru Şartları.....	679
Belleten Journal Editorial Principles and Application Requirements	682

1881 SAKIZ DEPREMİNDE OSMANLI AFET YÖNETİMİ VE VALİ SADIK PAŞA'YA YÖNELİK ELEŞTİRİLER*

SELAHATTİN SATILMIŞ**

Giriş

3 Nisan 1881 tarihinde saat 14: 00 sularında meydana gelen ve birkaç saniye içinde büyük bir yıkımı beraberinde getiren Sakız ve Çeşme depremi¹, yol açtığı büyük zararlar nedeniyle adanın sosyo-ekonomik tarihini ve nüfus yapısını derinden etkilemiştir. Ayrıca 19. yüzyılda Osmanlı coğrafyasında yaşanan en büyük depremlerden olması nedeniyle afet yönetimi, alınması gereken tedbirler, yardım faaliyetleri vb. hususlarda ayrı bir öneme sahiptir. Nitekim Sakız Adası merkezini ve köylerinin önemli bir kısmını yerle bir eden bu depremde², en az 5.000 insan hayatını kaybetmiş ve en az 30 bin civarında afetzede açıkta kalmıştır³.

Bu yıkıcı afetle ilgili hiç şüphesiz ki en önemli kaynak, arşiv belgeleridir. Bu bağlamda tecrübeli devlet adamlarından ve o dönemin Cezâyir-i Bahr-i Sefîd Valisi Sadık (Mehmed) Paşa'nın, Zelzele Komisyonu Riyâseti'ne gönderdiği ayrıntılı yazı depremin

* Bu makale 113K146 nolu ve “19. Yüzyıl Türkiye Deprem Tarihi ve Sosyo-Ekonomik Etkileri” başlıklı TÜBİTAK projesi kapsamında hazırlanmıştır.

** Yrd. Doç. Dr., Aksaray Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Aksaray/TÜRKİYE, selahattinss@yahoo.com.tr

¹ *BOA.*, Y.EE., 78/143, 17 Ca 1298; Y.A.RES., 10/43, 8 Ca 1298; *Tercüman-ı Hakikat*, sayı 841, 13 Ca 1298; *a.g.g.*, 847, 20 Ca 1298; Jean Vogt, “Osmanlı Topraklarında Tarih Boyunca Depremsellik: Batılı Kaynaklardan ve Tanıkların İfadelerinden Örnekler”, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Doğal Afetler*, Ed. Elizabeth Zachariadou, Çev. Gül Çağalı Güven-Saadet Öztürk, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2001, s. 48.

² Konuyla alakalı olarak bkz. Sabri Can Sannav, “1881 Sakız Depremi ve Adanın Yeniden İmarı”, *Tarih Dergisi*, XXXIX, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul 2004; Sabri Can Sannav, *Yakan Dönem Tarihimizde Sakız Adası(1821-1923)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Y.L. Tezi, İstanbul 1995. Doğrudan Osmanlı afet yönetimini ele alan eserler ise Selahattin Satılmış, “Osmanlı'da Afet Yönetimi Örneği: 1883 Çeşme ve Urla Depremi”, *History Studies*, Vol IV/1, 2012; Yasemin Avcı, “Osmanlı Devleti'nde Afet Yönetimi ve 1899 Denizli Depremi”, *Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu (Denizli: 6-8 Eylül 2006)*, c. I Fakülte Kitabevi, Isparta 2007; Nükhet Adıykeke-Nuri Adıykeke, “1856 Girit Depremi”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, c. 31, S. 51, 2012.

³ *The Constantinople Messenger* gazetesi güvenilir olduğunu iddia ettiği bir istatistikte Sakız'da toplam 5.478 insanın hayatını kaybettiğini, 400 kişinin ağır, 2-3 bin arasında kişinin de daha hafif şekillerde yaralandığını ve en az 50.000 afetzedenin evsiz kaldığını duyurmuştur. İngiltere'nin Sakız ve Çeşme'den sorumlu konsolos yardımcısı Anamassaki'nin raporuna göre ise Sakız'da 5.003 kişi depremde hayatını kaybetmiş, 1.439 kişi ağır bir şekilde yaralanmış iken, Çeşme ve civarında sadece 55 kişi hayatını kaybetmiş, 145 kişi ağır bir şekilde yaralanmıştır. *The Constantinople Messenger*, Vol I, sayı 50, 20 Nisan 1881; *a.g.g.*, Vol I, sayı 51, 27 Nisan 1881; *The National Archives (TNA.)*, Foreign Office (F.O.), 195/1378, sayı 31, 12 Temmuz 1881; *BOA.*, Y.A.RES., 10/30, 3 Ca 1298; İ.DH., 827/66601, 17 Ca 1298.

yol açtığı zararlar ve afet yönetimi hakkında çok önemli bilgiler vermektedir. Diğer önemli bir bilgi kaynağı ise dönemin yerel ve ulusal basınıdır. Bu bağlamda İstanbul'da Ahmet Mithat Efendi tarafından çıkarılan Tercüman-ı Hakikat ile İngilizler tarafından İstanbul'da The Constantinopole Messenger gazetesi depremle ilgili her türlü ayrıntıya yer vermişlerdir. Konuyla alakalı bir diğer önemli kaynak ise konsolos raporlarıdır.

Batı Anadolu kıyısındaki Çeşme kazasının tam karşısında ve 13 km açığında, 841 km²lik bir alana sahip olan Sakız Adası, coğrafi konumu gereği eski dönemlerden beri ticari ve askeri bir öneme sahipti. 1566-1913 yılları arasında Osmanlı hâkimiyetinde kalan ada, fetihten sonra Kapudan Paşa eyaletine sancak olarak bağlanmıştı. 1880-1887 tarihleri arasında yani yıkıcı depremin yaşandığı dönemde Sakız sancağı, Cezâyîr-i Bahr-i Sefid vilayetinin merkezi konumundaydı. Cezâyîr-i Bahr-i Sefid vilayeti, İstanköy, İpsara, Karyot, Leryoz, Kalimnoz kazalarından oluşan Sakız sancağının yanı sıra Rodos, Midilli, Sisam ve Kıbrıs sancaklarını kapsamaktaydı⁴. Vali Sadık Paşa'nın verdiği bilgilere göre depremin yaşandığı sırada adada Sakız kentinin yanı sıra 59 köy bulunmaktaydı. Bu köyler, mastaki (sakız), dağ ve ova köyleri olmak üzere üç gruba ayrılmıştı⁵.

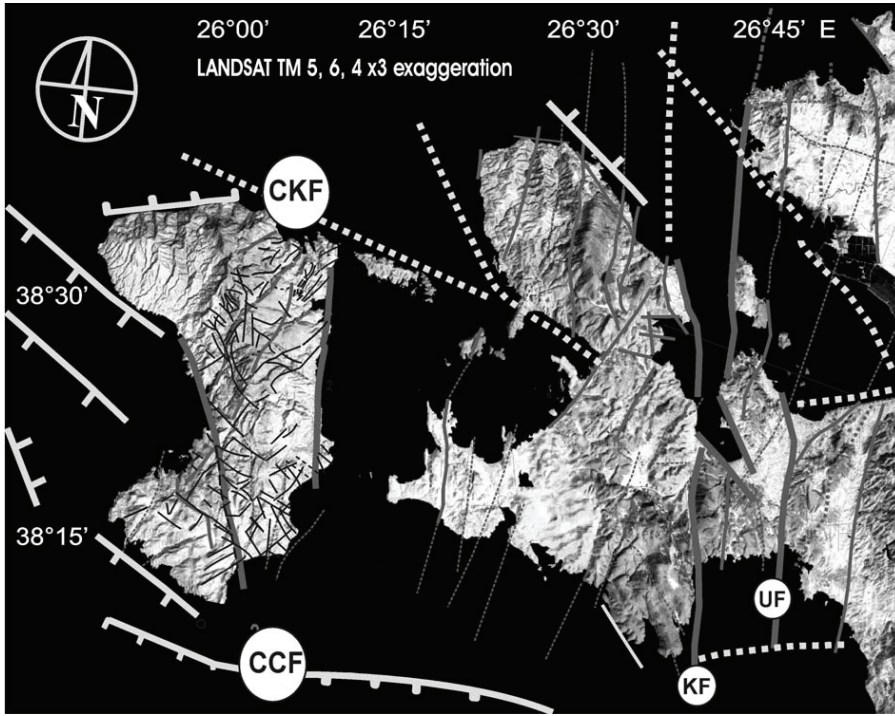
Resim 1: Sakız Adası'nın denizden görünümü.⁶

⁴ H. 1302. *Cezâyîr-i Bahr-i Sefid Vilâyeti Sahnamesi*, s. 51, 88; Ali Fuat Öreñç, "Sakız", *TDVİA*, c. 36, 6-10.

⁵ *BOA.*, ŞD., 2343/22, 9 L 1298.

⁶ İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi (Daha sonraki dipnotlarda İÜ.NEK.) Fotoğraf Albümü, no. 90802/22.

Depremi yaşandığı sırada adada en az 70.000 nüfus yaşamaktaydı⁷. Sakız Adası ile Çeşme kazasının bulunduğu Karaburun bölgesi, Ege Denizinin sismik olarak en aktif bölgelerinden birisidir. Kendisini saran tektonik tabakaların nadir hareketlerinden dolayı çok karışık ve hızlı değişen tektonik bir yapıya sahip olan bölgede, M.Ö 496'dan 1949 yılına kadar yaklaşık 20 tane orta büyüklükte deprem meydana gelmiştir. Bunların en şiddetlisi ise makalemize konu olan 3 Nisan 1881 depremidir⁸.

Harita: Sakız Adası ve Çeşme'nin konumu ve depremselliği.⁹

⁷ BOA, YPRK. ASK., 7/15, 18 C 1298; TNA., F.O., 195/1378, sayı 31, 12 Temmuz 1881; *The Constantinople Messenger*, Vol I, sayı 55, 25 Mayıs 1881.

⁸ Y. Altınok, B. Alpar-N. Özer, C. Gazioglu "1881 And 1949 Earthquakes At The Chios-Cesme Strait (Aegean Sea) And Their Relation To Tsunamis", *Natural Hazards and Earth System Sciences*, S. 5, 2005, 717-719.

⁹ Bu harita Y. Altınok vd.nin adı geçen makalesinden alınmıştır.

Resim 2: 1881 Depremi sonrasında Chora Köyü.¹⁰

1. Depremın Duyulması ve Alınan İlk Tedbirler

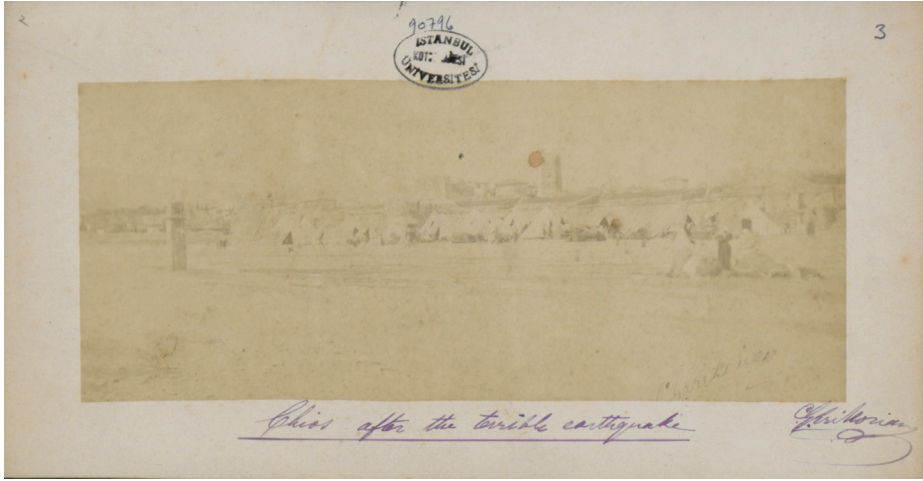
Deprem mahaline en yakın yerleşim birimi Aydın vilayetinin merkezi İzmir'di. İzmir'e deprem haberi ilk olarak, anakarada bulunan Çeşme kazasından değil, Sakız Adası'ndan gelmiştir. Depremın duyulmasıyla Aydın vilayeti valisi Mithat Paşa, adadaki afetzedeler için acil bir şekilde çarşıdan ekmek, kışladan çadırlar tedarik edilerek afetzedelere gönderilmesi talimatını vermiştir. Sakız Adası için ekmek ve çadırların vapurlara yüklenmeye çalışıldığı sırada, Çeşme kazasının da depreme maruz kaldığı haberi alınmış, burası için de ayrıca ekmek ve çadır tedarik edilerek yardıma koşulmuştur¹¹.

¹⁰ İÜ.NEK. Fotoğraf Albümü, no. 90796/33.

¹¹ BOA., İ.DH., 827/66613, 3 Ca 1298; Y.A.RES., 10/30, 3 Ca 1298; Y.A.RES., 10/43, 8 Ca 1298; *Tercüman-ı Hakikat*, sayı 841, 13 Ca 1298.

Resim 3: 1881 Sakız depreminde açıkta kalan afetzedeler.¹²

Resim 4: 1881 Sakız depremi sonrasında kurulan çadırkent.¹³

¹² İÜ.NEK. Fotoğraf Albümü, no. 90796/1.

¹³ İÜ.NEK. Fotoğraf Albümü, no. 90796/5.

Valiliği, depremin yol açtığı hasar konusunda ilk bilgileri, vilayet tarafından Sakız ve Çeşme'ye gönderilen yardım vapurunda görevli Mühürdar Hasan Faiz Efendi'nin çektiği telgraftan öğrenmiştir. Hasan Faiz Efendi bu telgrafında, Sakız'da depremin artçı sarsıntılarının devam ettiğini, can kaybının çok fazla olduğunu ancak henüz tahmin etmenin mümkün olmadığını, Çeşme'nin durumunun adaya göre daha hafif olduğunu, her iki yerde de depremden canını kurtarabilen afetzedelerin sahilde perişan bir halde olduğunu bildirmiştir. İki saat kadar Sakız'da kalan Hasan Faiz Efendi, götürdüğü ekmeğin üçte ikisini burada, üçte birini ise Çeşme'deki afetzedelere dağıtmıştır. Ancak götürdüğü ekmekler yetmemiştir. İzmir'den yola çıkarılacak olan Sahir Vapuru'yla büyük miktarlarda ekmek ve çadırla birlikte doktor ve gerekli eşyaların deprem mahallerine gönderilmesi gerektiğini rapor etmiş, ayrıca Cezâyir-i Bahr-i Sefid Valisinin 20 kadar marangoz ile kâfi miktarda kereste talebini de yetkililere iletmiştir. Aydın Valiliğinin, Cezâyir-i Bahr-i Sefid valisinin talep ettiği malzemeleri ve marangozları daha telgraf İzmir'e ulaşmadan Osmanlı, İtalya ve Rodos vapurlarıyla yola çıkardığı bilinmektedir ki, bu konuda Aydın Valiliğinin çok hızlı bir şekilde hareket ederek afetzedelerin yardımına koştuğunu söyleyebilir.

İstanbul'da ise Cezâyir-i Bahr-i Sefid Valisinin 3 Nisan'da Sakız'da yaşanan yıkıcı depremi bildiren telgrafi üzerine dönemin sadrazamı Said Paşa, durumu Padişaha arz etmiş ve alınması gereken tedbirler hakkında onu bilgilendirmiştir. Sultan II. Abdülhamid, deprem haberi kendisine ulaşır ulaşmaz göçük altında kalanların kurtarılması için İzmir ve Çanakkale'den kazma, kürek gibi gerekli teçhizatlarıyla birlikte asker ve amele, açıkta kalanların barınmaları ve doyurulmaları için yeterli miktarda çadır, erzak ve nakit paranın acil bir şekilde gönderilmesi için ferman buyurmuştur.

II. Abdülhamid, afetzedelerin durumunu yakından takip edebilmek için kendi sarayından yaverler ve görevlileri Sakız'a göndermiştir. Onlarla birlikte 8 doktor ve cerrahı yaralı afetzedelerin tedavilerinin sağlanması amacıyla gerekli teçhizatlarıyla birlikte Sakız'a doğru yola çıkarmıştır. Nitekim Yaveran-ı şehriyariden bir kaymakam ile maiyyetindeki bir binbaşı ve 20-30 kişinin Sakız'a ulaştığı bilinmektedir. Padişahın emri üzerine Çanakkale'den gönderilen piyade askerinin miktarı ise bir bölüktür¹⁴. Ayrıca Padişah, adanın gerekli görülen yerlerinde afetzedelerin nakilleri için Tersane-i Amire'den vapurlar tahsis edilmesi için emir vermiştir¹⁵.

II. Abdülhamid, ihtiyaç sahipleri için yorgan, fanila ve sair eşyanın temin edilerek adaya gönderilmesi için günümüzün İstanbul Belediyesi görevini ifa

¹⁴ BOA., İ.DH., 827/66613, 3 Ca 1298; Y.A.RES., 10/30, 3 Ca 1298; Y.A.RES., 10/43, 8 Ca 1298; *Tercüman-ı Hakikat*, sayı 841, 13 Ca 1298.

¹⁵ *Tercüman-ı Hakikat*, sayı 841, 13 Ca 1298; *The Constantinople Messenger*, Vol I, sayı 48, 6 Nisan 1881.

eden Şehremanetini görevlendirmiştir. Vali Sadık Paşa'nın verdiği bilgilerden Şehremaneti tarafından Sedd'ül-Bahr Korveti vasıtasıyla gönderilen yorgan ve battaniye sayısının 3.168 adet olduğunu öğrenmekteyiz¹⁶. Çeşitli ihtiyaçların giderilmesi için İstanbul'dan Sakız'a ilk etapta gönderilen nakit para ise 64.645 kuruştur¹⁷.

II. Abdülhamid'in Sakız afetzedeleri için yaptığı en önemli şeylerden birisi de, daha sonra ayrıntılarıyla bahsedileceği üzere, kendi başkanlığında Sakız'a İane Komisyonunu kurması ve bu vasıta ile depremzedeler için önemli miktarlarda yardım toplamasıdır¹⁸. Bu noktada Sadrazam Said Paşa'nın depremin yaşandığı gün kaleme aldığı Padişaha arz yazısında değindiği bir konu dikkaç çekici olup, önem arz etmektedir:

“Cezire-i mezkûrede sükkândan musâb olanlara esbâb-ı adideden dolayı Avrupa ahâli ve memâlik-i mahrûsanın ahâli-i Hıristiyanıyesi taraflarından dahi sûret-i mahsûsada îaneler vukû'u melhûz olup hükümet-i seniyyenin bu bâbda eser-i kâmil müsâbakât göstermesi vâcibât-ı mülkiyeden olmasına nazaran lâzım olan muâvenâun derecât ve vesâit-i acile-i icrâatını müzâkere eylemek üzere taht-ı himâye-i celle-i cenâb-ı padişâhide bir komisyonun hemân teşkiliyle i'lâm...”

Sadrazam Said Paşa Sakız halkının genel itibarıyla Hıristiyan Rumlardan oluşmasını dikkate almış olacak ki, bu yazısında hem Hıristiyan Avrupa'dan hem de Osmanlı topraklarında yaşayan Hıristiyan tebaadan Sakız afetzedelerine ciddi oranlarda yardım yapılacağını öngörmüştür. Bu nedenle Osmanlı hükümetinin Sakız afetzedelerine yardım konusunda işi sıkı tutarak bu yarışta Avrupa'dan geri kalmaması gerektiği yönündeki kanaatini paylaşmıştır. Said Paşa'nın bu fikrinden Osmanlı Devleti'nin son zamanlarda sorunlar yaşadığı Sakız'daki Rum tebaası nezdinde meşruiyetini yitirmemesi gerektiğini anlamak mümkündür. Çünkü Sakız'da yaşayan Rumlar arasında son dönemlerde Osmanlı Devleti'ne karşı bazı kıpırdanmalar olmuştur. Hatta depremin yaralarının sarılmaya çalışıldığı zamanlarda bile bazı müfsitlerin sudan bahanelerle bu türden olaylar çıkarmaktan geri kalmadığı görülmektedir. Öyle ki, depremin hemen akabinde yaşanan Rahip Patrinus olayı¹⁹ bu hususun ne derece ciddi olduğunu göstermektedir²⁰. Bu arada Rum Ortodoks Patriği'nin, Sakız depreminden sonra gerekli tedbirlerin alınması ve genellikle Rumlardan oluşan ihtiyaç içerisindeki afetzede halka yardımlarda bulunulmasından dolayı Padişaha övgüler ile minnetlerini ifade etmesi, Rum halkın deprem sonrasında Pa-

¹⁶ BOA., Y.EE., 44/141, 19 C 1298.

¹⁷ BOA. Y.EE., 44/140, 10 Ca 1298.

¹⁸ BOA., Y.EE., 42/272, 7 Ca 1298.

¹⁹ İleriki sayfalarda Rahip Patrinus olayından ayrıntılı bir şekilde bahsedilmiştir.

²⁰ BOA., YA.RES., 10/30, 3 Ca 1298.

dişahın girişimlerinden memnun kaldığını gösteren bir işaret olarak değerlendirilebilir²¹.

2. Afet Yönetimi ve Alınan Bazı Önemli Tedbirler

Sakız depreminde afet yönetiminin başında Cezâyir-i Bahr-i Sefid Valisi Sadık Paşa bulunmaktaydı. Sadık Paşa bu görevinden önce Aydın Valiliği, Tuna Valiliği, Rusûmat Nazırlığı (iki defa), İstanbul Mebusluğu, Evkâf Nazırlığı, Maliye Nazırlığı (üç defa), Nâfia Nazırlığı ve son olarak Başvekîllik görevinde bulunan tecrübeli bir devlet adamıdır. II. Abdülhamid, 1878 yılında meydana gelen “Ali Suavi Olayı”ndan sonra Başvekil Sadık Paşa’yı bir daha dönmek üzere İstanbul’dan uzaklaştırmış ve Cezâyir-i Bahr-i Sefid Valiliğine getirmişti²².

Vali Sadık Paşa, 14 Nisan 1881 tarihinde Zelzele Komisyonu Riyâseti’ne gönderdiği ayrıntılı yazıda, yaşanan afet ve afet yönetimi hakkında çok önemli bilgiler vermiş; depremin meydana geldiği andan itibaren yürüttüğü faaliyetleri teker teker anlatmıştır. Valinin anlatımına göre deprem, kendisi şehirden 15 dakika uzaklıktaki konağında Mal Kalemi Mümeyyizi Muhammed ve gazete müdürü Nikolaki Efendilerle bir işe dair konuşurlarken meydana gelmiştir. Kale Meydanı’na giderek gerekli tedbirleri almak isteyen Sadık Paşa, sokaklar enkaz yığına döndüğünden bahçe duvarlarını aşarak bin bir zahmetle sokağa çıkmış, bu sırada yanındakilerle birlikte enkaz altında kalıp feryat etmekte olan Yunan konsolosu ile eşini kurtarmıştır. Kale Meydanı’na çıkan sokakların enkazla kaplanmış olmasından dolayı limandan deniz yoluyla Karantina tarafına inmiş, ancak sahildeki binaların bir taraftan yıkılmakta olduğunu görünce liman üzerindeki Karantina İşkesesi’ne çıkmıştır. Vali ve beraberindekilerin buraya gelişi 45 dakika almıştır. Depremin hemen sonrasında artçı şoklar şiddetli bir şekilde devam ettiği için telgraf memurları bina içerisine girmeye cesaret edememişlerdir. Bu nedenle ancak bir saat kadar sonra Bâb-ı Âli ve Aydın Vilayetini deprem hakkında bilgilendirerek yardım istenebilmiştir. Vali, sahilde bulunduğu sırada açıkta kalan ailelerin limanda bulunan tüccar gemilere alınması hususunda liman müdürü vasıtasıyla kaptanlara emir vermiştir. Depremden sağ çıkabilmiş ancak ne yapacağını şaşırılmış afetzedede kadınlar ve çocuklar gemilere sevk edilmiş, ayrıca tüccar gemilerinin yelkenleri meydandaki ağaçlar arasına gerilerek bir nevi çadırlar kurulmuştur²³.

²¹ BOA., İ.DH., 827/66601, 17 Ca 1298.

²² Üç sene valilik yapan Sadık Paşa 4 Haziran 1881 tarihinde azledilerek 10.000 kuruluşluk mâzûliyet maaşıyla Limni Adası’nda oturmaya memur edilmiştir. 1901 yılında vefat etmiş ve naaşı buradaki Niyâzi Mısri Türbesi civarına gömülmüştür. Kemal Beydilli, “Sadık Paşa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDVİA)*, c. 35, s. 398.

²³ BOA., Y.EE., 78/143, 17 Ca 1298.

Nitekim Sakız limanındaki bütün vapurlar ve kayıklar afetzedelerle dolmuştur²⁴. Bununla birlikte Vali, sahile dökülmüş halkı gemilere taşımak için limandaki sefine-i hümayun gemilerinin kaptanlarına ve bazı görevlilere tarlalara dağılmış olan çoluk çocuğun koruması için talimatlar vermiştir²⁵.

Deniz yoluyla hareket ederek depremden iki buçuk saat sonra (ezani saatle 10 buçuk) Kale Meydanı'na geçebilen Vali, burada Alaybeyi İbrahim Bey, sair zabitan ve askerın, mahpusların kurtarılması ve cephanenin korunması hususlarında başarılı bir şekilde çalışıklarına şahit olmuştur. Harap olan hapishanedeki mahkûmlar kurtarılarak tarak dubasına²⁶ yerleştirilmiştir.

Vali Sadık Paşa, depremin yaşandığı günün akşamı ezani saatle ikiye kadar yani akşam ezanından (18: 47) iki saat sonrasına kadar (20: 47) Kale Meydanı'nda kalarak birtakım tedbirler almak için gayret göstermiştir. Vali, kalenin içinde ya da dışında enkaz altında kaldığı haber verilenlerin kurtarılması emrini vermiş ise de bu hususta büyük bir handikap yaşanmıştır. Valiye göre, kalede bulunan bir bölük kadar topçu askeri cephane ve sair edevatı koruma telaşı içerisindeydi. Diğer askerlerin büyük bir kısmının yerli olmasından dolayı onların da bazıları kendi ailelerinin kaybı ve bazıları akrabalarının korunmasının derdine düşmüşlerdir. Diğer taraftan, yine Valinin ifadesine göre, artçı şokların sıklıkla ve şiddetle devam etmesi herkeste ki korkuyu artırmış ve herkesin canından gayrısını düşünmeye bir hal ve güç bırakmamış, böyle bir ortamda, kazma ve kürek gibi arama kurtarma faaliyetlerinde işe yarayacak aletlerin tedariki mümkün olmamıştır. Tüm bu nedenlerle o gece enkaz altında kalanların kurtarılması işine girişilememiştir. Vali, akşam ezanından iki saat sonra (20: 47) Kale Meydanı'ndan ayrılarak Süreyyâ Vapuru'na çekilmiştir²⁷.

Depremin yaşandığı gün İzmir'den Aydın Valiliği tarafından gönderilen Hanya Vapuru'nun getirdiği erzak ve eşyalarla afetzedelerin barınma ve beslenme gibi birtakım ihtiyaçları karşılanmaya çalışılmıştır. Evleri yıkılarak açıkta kalan kadınlar ve çocuklar adı geçen vapurla getirilen çadırlara yerleştirilmiş, halkın hücumundan kurtarılabilirdiği kadarıyla ekmekler seri bir şekilde afetzedelere taksim edilmiştir. Hanya Vapuru, afetzedeler için ekmek ve yapılacak baraka için kereste vs. getirmek üzere o akşam yeniden İzmir'e gitmiştir. Hanya Vapuru'yla İzmir'den acil bir şekilde gönderilenler, 3.000 kıyye (3846 kg) ekmek ve 100 çadırıdır. Ayrıca İzmir'den ertesi gün İtalya ve Rusya ve Yunan vapurlarıyla külliyyetli ekmek, un ve

²⁴ BOA., Y.MTV., 6/4, 6 Ca 1298.

²⁵ BOA., Y.EE., 78/143, 17 Ca 1298; Sannav, a.g.m., s. 126-127.

²⁶ Tarak dubası, denizde biriken kumları temizlemek için kullanılan, buharla deniz aracıdır. *Kamûs-ı Bahri*, Der. Süleyman Nutki, Yay.Haz. Mustafa Pultar, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2011, s. 279.

²⁷ BOA., Y.EE., 78/143, 17 Ca 1298.

baraka inşası için tahta, amele ve sair ihtiyaç malzemeleri gönderilmiştir. Bu arada İzmir'de yabancılar arasında kurulmuş olan iane komisyonu mensuplarından birkaç kişi Sakız'a gelerek afetzedelere yardım edeceklerini bildirmişlerdir²⁸.

Depremın ikinci günü, 4 Nisan Pazartesi sabahı saat dörde çeyrek kala (ezani saat 10 gibi) kaldığı Süreyyâ Vapuru'ndan çıkan Vali, bahriye ve topçu askerlerini toplamış ve kazma-kürek temin etmeye çalışmıştır. Fakat kale ambarının kapısı yıkıldığından buradakileri alet-edevatı çıkarmak ilk başta mümkün olmamıştır. Ancak öğle vakti artçı sarsıntıların biraz kesildiği sırada kale ambarından çıkarılan ve mağaza kapıları kırılarak elde edilen alet-edevat sayesinde arama kurtarma faaliyetlerine başlanılabilmektedir. Yani depremden tam bir gün geçtikten sonra enkaz altında canlı olarak kalabilen kişilerin kurtarılması faaliyeti başlamıştır.

Vali, gönderdiği denizci askerlerin kale içindeki enkazdan hayli cenaze ve canlı insan çıkardığını belirtse de bir sayı vermemiştir. Adada bulunan bahriye ve topçu askerlerinden sonra arama kurtarma faaliyetlerine katılmak üzere Sakız Adası dışından da ekipler gelmiştir²⁹. Dışarıdan adaya ulaşan ilk ekip, İzmir'den yardım için 30 kadar askerle birlikte gelen Fransız Beylik Korveti mürettebatıdır. Fransızlar bazı girilebilir sokaklarda enkaz içinden bir miktar ölü ile bir-iki canlı insan çıkarılmayı başarmışlardır. Fransızları müteakiben yine İzmir'den Aydın Valiliği tarafından gönderilen 100 kadar (adi) amele gelmiştir. Daha sonra da bir bölük asker yine İzmir'den gelerek çalışmalara başlamıştır³⁰. Depremın üçüncü, Salı günü İzmir'den 20 kişinin yanı sıra bir miktar zaptiye, jandarma ve polisten enkaz altında kalanların kurtarılması için Hanya Vapuru'yla Sakız'a gelmiştir³¹.

Arama kurtarma faaliyetlerine katılan milletlerden birisi de Yunanlardır. 50 kadar istihkâm alayı baltacısı küçük bir vapurla Sakız'a gelmiştir. Vali, gemi mürettebatın resmi kıyafetle yani üniformayla karaya çıkmasına izin vermemiştir. Bunun üzerine Yunan ekip bezden iş elbiseleri ve hasır şapkalar giyerek çalışmalara başlamışlardır³². İtalya ise konsolosuyla birlikte 70 ameleyi arama kurtarma çalışmalarına katılmak için Sakız'a göndermiştir³³.

Valinin ifadesine göre, arama kurtarma çalışmaları neticesinde depremden birkaç gün sora Kale içinde 13 Müslüman ile 5-6 Yahudi'nin cesetleri hariç enkaz

²⁸ BOA., Y.EE., 78/143, 17 Ca 1298; Y.A.RES., 10/43, 8 Ca 1298.

²⁹ *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinin verdiği bilgiye göre ise Aydın Valiliğinin gönderdiği vapur ezani saatle 10'da Sakız'a varırken, Fransız gemisi saat 12 civarında Sakız'a ulaşmıştır. *Tercüman-ı Hakikat*, sayı 841, 13 Ca 1298.

³⁰ BOA., Y.EE., 78/143, 17 Ca 1298; Sannav, a.g.m., s. 129.

³¹ BOA., Y.A.RES., 10/43, 8 Ca 1298.

³² BOA., Y.EE., 78/143, 17 Ca 1298.

³³ *Tercüman-ı Hakikat*, sayı 837, 8 Ca 1298.

altında kalan herkese ulaşılmıştır. Bahsi geçen 18-19 kişinin cesetlerine o sırada ulaşamamasının en büyük sebebi ise dar sokaklar içinde harabeye dönmüş binaların duvarlarının yıkılmasından endişe edilmesi ve buralara yanaşlamamasıdır³⁴.

Depremi yaşadığı günün gecesi temin edilerek görevlilerle birlikte İstanbul'dan yola çıkan İdare-i Mahsusa'ya ait Batum Vapur-ı Hümayunu depremin 3. yani 5 Nisan Salı günü Sakız'a ulaşmıştır. Batum Vapuru'na yüklenmesi planlanan çadırın miktarı 20-30 bin afetzedenin ihtiyacını karşılayacak derecededir. Vapurun Sakız Adası'na gerçekleştirdiği ilk seferinde götürdüğü unun miktarı ise 5.000 küsur çuvaldır ki, bu miktar unun iki hafta kadar afetzedelere yeteceği düşünülmüştür. Ekmek ihtiyacının giderilmesi için un gönderilmeye daha sonra da devam edilmiştir. Şehremaneti vasıtasıyla Sakız'a gönderilen unun miktarı 300.000 kıyye (384.883,5 kg), masrafı ise 474.652 kuruştur³⁵. Bütün bu yardımların yanı sıra Cezâyir-i Bahr-i Sefid Valisinin bazı zaruri masraflar için nakit para talebinde bulunması üzerine, merkezi hükümet Aydın Vilayeti emvalinden acil bir şekilde ihtiyaçları karşılayacak miktarda paranın havale edilmesi için girişimler başlatılmıştır³⁶.

Padişahın iki yaveri, Erkan-ı Harb Kaymakamı Ahmed Bey ile Binbaşı Hüsnü Bey de Batum Vapuru'yla Sakız'a gelenler arasındadır. Ahmet Bey ve Hüsnü Bey deprem mahallerinde gerekli incelemeler yaparak mevcut durumu, afetzedelerin yaşadığı sıkıntıları, ne tür ihtiyaçları olduğu, ne tür tedbirler alınması gerektiği konusunda sarayı ve merkezi hükümeti devamlı surette bilgilendirmişlerdir. Her ne kadar Vali Sadık Paşa'nın merkezi hükümeti her konuda bilgilendirmesine ve ihtiyaçların karşılanması için gerekli taleplerde bulunmasına rağmen, İstanbul'daki merkezi hükümet Yaver Ahmed ve Hüsnü Beylere birçok konuda sorular sorarak bilgi almaya çalışmıştır. Örneğin halka ne gibi yardımlar yapıldığı, ne tür ihtiyaçları olduğu, ne gibi tedbirlerin alınmasına gerek olduğu, artçı şokların devam edip etmediği yönünde sorular yöneltilmiştir. Bu cümleden yola çıkarak merkezi hükümetin yaverler vasıtasıyla Vali Sadık Paşa'nın isteklerinin yerinde olup olmadığını kontrol etmeye çalıştığı söylenebilir³⁷.

Batum Vapuru'yla İstanbul'dan Sakız'a gelenler arasında doktorlardan oluşturulan bir komisyon da vardır. Bu doktorların birincil görevi, Sakız'da açacakları hastanelerde yaralıları tedavi etmektir. Bunun yanı sıra depremin ikinci gününden itibaren etrafa yayılan pis kokuların veba hastalığına sebep olmasını ve bu hastalığın

³⁴ BOA., YEE., 78/143, 17 Ca 1298.

³⁵ BOA., İ.DH., 869/69492, 16 M 1300; İ.DH., 833/67003, 7 Ş 1298; *Tercüman-ı Hakikat*, sayı 847, 20 Ca 1298.

³⁶ BOA., YA.RES., 10/30, 3 Ca 1298.

³⁷ BOA., YA.RES., 10/43, 8 Ca 1298.

yayılmasını engellemek için acil tedbirler almak da önemli bir görev olarak kendilerine verilmişti³⁸. Tabîb-i Evvel Namık Bey ve Yaveri Şehriyariden Erkan-ı Harb Kaymakamı Ahmed Bey'in verdiği bilgilere göre Sakız kentinde tedavi edilmekte olan yaralı sayısı 7 Nisan itibarıyla 100 ilâ 150 arasındadır ve bunlar arasında durumu ağır olan çok azdır³⁹. Bu arada İzmir'de de bir sağlık komisyonu kurulmuştur. Bu komisyonun girişimiyle depremde yaralananlar, sakat kalanlar ve hastalar Sakız'dan İzmir'e istenilmiştir ve getirilen 400 kişi şehirdeki hastanelere dağıtılmıştır⁴⁰.

Padişahın gönderdiği ferman üzerine Vali 5 Nisan Salı günü, perişan bir halde meydanlarda ve çadırlarda olan afetzedelerin ihtiyacının giderilmesi amacıyla kendi başkanlığında Sakız ileri gelenleri ile birlikte *Sakız Merkez Yardım Komitesini* kurmuştur. Bu sayede İzmir, İstanbul ve Yunanistan'dan gelen yardımların kaydına ve taksimine başlanmıştır. Bu arada Vali başkanlığındaki bu komisyonun haricinde bazı özel komisyonlar da Sakız'da faaliyet göstermeye başlamışlardır. Bunlardan birisi yabancı uyruklu kişilerden oluşan İzmir Yardım Komitesidir. Sakız'a yardım için gelen gruplardan biri de İzmir'de bulunan mason cemiyeti tarafından görevlendirilen Eşcimil ve oğullarıdır. Valinin ifadesine göre bu yardım grubu tam teşkilat Sakız'a gelmiş, çadırlar kurarak ve iki-üç gün boyunca kazanlarda yemek pişirerek afetzedelere 30 bin tabak et suyu dağıtmıştır⁴¹. Yine aynı gün afetzedelerin yardımına gelenlerinden biri de Bittern isimli İngiliz Beylik gemisidir. İngiliz ve Fransız yardımseverler Kale Meydanı'na çadır hastaneler kurarak yaralıların tedavisine de başlamışlardır. Daha önce İzmir, Şire ve Atina ile Batum vapurlarıyla İstanbul'dan gönderilen doktorlar ayrı bir hastane barakası inşa etmişlerdi⁴². İzmir'den Havas isimli haber ajansına gönderilen yazıda belirtildiği üzere kurulan seyyar hastanelerde görev yapan gruplardan birisi de İzmir'den gelen hekim rahibelerdir⁴³. Biri Yunan Kızılhaç'ı, diğeri başka bir Yunanistan tebaası tarafından kurulan iki hastanede yeterli sayıda doktor ve hizmetli görev yapmaktaydı. Hastanelerin her birinde görev yapan doktorların her biri kırkar ellişer yaralı ve hastaya hizmet vermekteydi. Hastanelerin ilaç ihtiyaçları hariç gıda, elbise vs. diğer ihtiyaçlarının tamamını sağlamak için Merkez Yardım Komitesi tarafından bir hastane idare komitesi kurulmuştur⁴⁴.

6 Nisan Çarşamba, yani depremin dördüncü günü de yabancı devletlerden yardıma gelenler oldu. Bir İngiliz ve bir Amerika korvetiyle İstanbul'daki Avustur-

³⁸ BOA., YA.RES., 10/30, 3 Ca 1298.

³⁹ BOA., YA.RES., 10/43, 8 Ca 1298.

⁴⁰ BOA., YA.RES., 10/43, 8 Ca 1298.

⁴¹ BOA., Y.EE., 78/143, 17 Ca 1298.

⁴² BOA., Y.EE., 78/143, 17 Ca 1298.

⁴³ BOA., Y.PRK.PT., 1/76, 1298.

⁴⁴ BOA., Y.EE., 78/143, 17 Ca 1298.

ya elçiliğinin maiyet vapuru Sakız'a ulaştı. Cuma günü bir Yunan Beylik Vapuru, Cumartesi günü dahi büyük bir İngiliz zırhlı fırkateyni Sakız'a geldiler. Pazar günü ise İstanbul'daki İngiltere ve Almanya elçiliklerinin maiyet vapurları ile İstanbul'da Mösyö İstefanoviç (Stefanoviç) başkanlığında kurulan Dersaâdet İâne Komitesi üyeleri Sakız'a gelerek yardım faaliyetlerine başladılar. Bu yardım komitesine İngiliz Major Trotter ve Alman Mösyö Smith vekâlet etmekteydi⁴⁵.

Deprem sonrasında en fazla ihtiyaç duyulan şeylerden birisi arama kurtarma çalışmalarına katılacak iş gücüyü. Sakız halkının depremde yakınlarını kaybetmeleri ve kendi canlarının dertlerine düşmeleri nedeniyle onlardan arama kurtarma çalışmalarında yararlanılamamıştı. Bu nedenle sadece adada bulunan ve dışarıdan gelen sınırlı sayıdaki askerlerle bu çalışmalar devam ettirilmişti. Nitekim Vali Sadık Paşa, enkaz altında kurtarılmayı bekleyen çok sayıda insan ve hayvanların olduğundan bahisle arama kurtarma çalışmaları için devamlı surette merkezi hükümetten yeterli miktarda amele ile iki bölük asker gönderilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Vali, Başvekâlete hitaben kaleme aldığı 8 Nisan tarihli yazısında bu talebini yenilemiştir. Aydın Valisi Mithat Paşa da, İzmir'den birkaç yüz amelenin daha gönderileceğini, ancak amelelerin muhafazası için de askere ihtiyaç olduğundan bir tabur askerin hemen yetiştirilmesi gerektiğini merkezi hükümete yazdığı 7 Nisan tarihli yazısında ifade etmiştir. Yaverlerden Binbaşı Hüsnü Bey de aynı gün İstanbul'a yazdığı bir telgrafta Aydın Vilayetinden gelen bir bölük askerin arama kurtarma faaliyetleri için yeterli gelmediğinden bahisle en azından bir bölük askerin daha gönderilmesi gerektiğini vurgulamıştır⁴⁶.

Mithat Paşa'nın verdiği bilgilere göre, depremin 5. günü yani 7 Nisan tarihi itibarıyla arama kurtarma ve enkaz kaldırma çalışmaları devam etmekteydi, ancak canlı olarak çıkarılan insan sayısı artık çok azdı ve bunların önemli bir kısmı kısa bir süre sonra yaşamını yitirmekteydi. Bununla birlikte enkaz altında uzun süre kaldıktan sonra kurtarılan sekiz aylık hamile bir kadınla iki çocuk yaşamlarını devam ettirdiler. Kurtarılanlardan birisi de 24 saat enkaz altında kalarak yaşamına devam eden Sakız defterdarıdır⁴⁷. Bir sevindirici olay da depremden tam 14 gün sonra yaşanmıştır. Genç bir hizmetçi kızın canlı olarak çıkarıldığı, mucize niteliğindeki bu olay, genç kızın, deprem olduğu sırada bulunduğu evde bir dolap içine sığınması ve dolapta bulunan peksimed ve portakallarla beslenmesi sayesinde gerçekleşmiştir. Mithat Paşa, 8 Nisan'da da enkaz altından çıkarılanlar hakkında bilgi vermektedir: Bu tarih itibarıyla Sakız kentinde enkaz altından 131 kişi sağ, 442 kişi ölü olarak

⁴⁵ BOA., Y.EE., 78/143, 17 Ca 1298.

⁴⁶ BOA., Y.A.RES., 10/43, 8 Ca 1298.

⁴⁷ BOA., Y.A.RES., 10/43, 8 Ca 1298.

çıkarılmıştır⁴⁸. Yukarıdaki bilgilerden yola çıkarak enkaz kaldırma çalışmalarının uzun sürdüğü söylenebilir.

Depremi ilk günlerindeki hengâmesinde adadaki depreme maruz kalan köylerle çok fazla ilgilenilemediği anlaşılmaktadır. Nitekim İstanbul'dan gönderilen doktorlardan Tabib-i Evvel Namık Bey ile Yaveri Şehriyariden Erkan-ı Harb Kaymakamı Ahmed Bey, depremin dördüncü günü yazdıkları yazılarında köylerin durumunun vilayetçe dahi henüz bilinmediğini, sahih haberler alınmadığını ifade etmektedirler. Bununla birlikte Valinin emriyle yukarıda belirtilen tarih itibariyle bir tabib, iki cerrah ve bir eczacı olmak üzere dört kişilik üç sağlık heyetinin gönderildiği bu yazılardan birinde belirtilmiştir. Bu tezi destekleyen bir diğer kanıt da Aydın Valisi Mithat Paşa'nın 7 Nisan tarihli yazısında, köylere küçük vapur ve kayıklarla adam yetiştirilmeye çalışıldığını ve köylerle iletişimin sağlanabilmesi amacıyla Sakız'dan gelen talep üzerine Rumca bilen süvari jandarmaların ilk çıkacak vapurla gönderileceğini ifade etmesidir⁴⁹.

Depremde evleri yıkılarak açıkta kalanların iskân ettirilmesi en önemli problemlerden birisiydi. Çünkü açıkta kalanların sayısı 30.000'den az değildi. Hatta *The Constantinople Messenger* gazetesine göre en az 50.000 afetzede evsiz kalmıştı⁵⁰. Açıkta kalan halk ve memurların bir kısmı ilk olarak Valinin emriyle Sakız limanındaki bulunan devlet ve tüccar gemilerine yerleştirildi. Limandaki bütün vapurlar ve kayıklar afetzedelerle doldu. İzmir, İstanbul, Çanakkale gibi yerlerden gönderilen çadırlar da afetzedelerin bir kısmına barınak yapıldı. Depremden sonra başka yerlerden gönderilen tahtalarla peyderpey barakalar inşa edilerek afetzedelerin iskân sorunu geçici olarak çözülmeye çalışıldı⁵¹. Ancak Yaver Binbaşı Hüsnü Bey'in verdiği bilgilere göre, İzmir ve diğer yerlerden peyderpey çadır ve tahta gelmekte ise de kurulan çadırlar ve inşa edilen barakalar 7 Nisan itibariyle sadece hasta ve yaralılara yetmektedir. Hüsnü Bey, adeta harabeye dönüşen Sakız Adası'nın oturmaya müsait bir hale getirilmesinin uzun zaman alacağından bahisle afetzedelerin geçici iskânının çok önemli olduğunu belirtmiş, aksi takdirde büyük hız kazanan Sakız Adası'ndan dışa yönelik göçün durdurulamayacağına vurgu yapmıştır⁵².

Depremde kamu binalarının tamamının yıkılması ya da büyük hasar görmesi, Sakız ve Çeşme'de resmi işlerin aksamasına sebep olmuş ve devlet memurlarını

⁴⁸ *Tercüman-ı Hakikat*, sayı 859, 6 C 1298.

⁴⁹ *BOA.*, Y.A.RES., 10/43, 8 Ca 1298.

⁵⁰ *BOA.*, Y.A.RES., 10/30, 3 Ca 1298; Y.A.RES., 10/43, 8 Ca 1298; İ.D.H., 827/66601, 17 Ca 1298; *The Constantinople Messenger*, Vol I, sayı 50, 20 Nisan 1881.

⁵¹ *BOA.*, Y.MTV., 6/4, 6 Ca 1298; Y.PRK.EŞA., 2/72, 29 Z 1298; Y.EE., 78/143, 17 Ca 1298.

⁵² *BOA.*, Y.A.RES., 10/43, 8 Ca 1298.

zor durumda bırakmıştır. Devlet memurlarının vazifelerini yerine getirebilmeleri için ahşap barakalar inşa edilmiş ve asıl binaları yapılmıncaya kadar devlet görevlileri bu barakalarda zor şartlarda görevlerini devam ettirmek mecburiyetinde kalmışlardır. Diğer taraftan Sakız'da hükümet konağına ait evrak mahzeninin önemli bir kısmının yıkılmasıyla resmi evrak ve kayıt defterleri açıkta kalmıştır. Ambarların yıkılması neticesinde ticari eşyanın bir kısmı açıkta kalmış, bu durum tüccarları zor duruma düşürmüştür. Kış mevsiminin gelmesiyle birlikte barakalarda devlet işlerini yürütmek pek mümkün olmadığı gibi resmi evrakı ve ticari eşyayı yağmurdan korumak daha da zorlaşmıştır⁵³.

3. Sakız Adası'ndan Kaçışlar ve Rahip Patrinus Olayı

Sakız depremi sonrasında Vali Sadık Paşa'yı en fazla uğraştıran meselelerden birisi, deprem sonrasında adadan başlayan kaçışlar, göçün ortaya çıkardığı problemler ve bunların önlenmeye çalışılması olmuştur. Sakız halkı yıkıcı nitelikteki bu deprem ve şiddetli artçı şoklar nedeniyle ciddi boyutta korkuya ve paniğe kapılmıştır. Afetzedeler çareyi adadan kaçmakta yani başka yerlere göç etmekte bulmuşlardır. Yaver-i Şehriyari Binbaşısı Hüsnü Bey'in 7 Nisan 1881 tarihinde verdiği bilgiye göre adadaki afetzedeler akın akın göçe devam etmektedirler⁵⁴.

Artçı şokların şiddetle devam ettiği ve panik ortamının sürdüğü bir dönemde, adada yaşayan Patrinus isimli bir rahibin 12 Nisan 1881 tarihinde "Sakız Adası'nın tamamen batacağım" söylemesi afetzede Sakız halkı nezdinde ciddi yankı uyandırmış ve çok ciddi ve olumsuz neticeleri de beraberinde getirmiştir. Bu arada Rahip Patrinus'un kendi alanı olmayan bir konuda, gerçek dışı bir iddiada bulunmasının temelinde deprem sonrası yaşanan bazı gelişmelerin olduğu söylenebilir. Nitekim *The Constantinople Messenger* gazetesinin depremin zeminde yol açtığı hasarlar ve deniz seviyesinin yükselmesiyle ilgili verdiği bilgiler önem arz etmektedir. Bu bilgilere göre deniz seviyesi yükselmekte ve ada kendiliğinden batmaktadır; daha önce 45 kulaç ölçülen boğazların derinliği deprem sonrasında 15 kulaca inmiştir. Ayrıca o sırada meydana gelen şiddetli artçı şokların bir kısmına yer altından gelen şiddetli gürültüler eşlik etmiştir. Bunun da volkanik bir patlama tehlikesinin işareti olabileceği belirtilmiştir. Diğer taraftan meydana gelen şiddetli artçı şoklar 10 Nisan'da Sakız'da zeminin bir metre boyutunda açılmasına sebep olmuştur⁵⁵.

⁵³ BOA., İ.ŞD., 72/4222, 21 Ra 1302; ŞD., 1380/24, 29 Z 1299; ŞD.DH., 1380/12, 6 B 1299; İ..DH., 888/70691, 27 Ş 1300; İ.DH., 830/66836, 27 B 1298.

⁵⁴ BOA., Y.A.RES., 10/43, 8 Ca 1298.

⁵⁵ *The Constantinople Messenger*, Vol I, sayı 50, 20 Nisan 1881.

Rahip Patrinus'un asılsız iddiaları zaten korku içinde yaşayan yerli halkı çok olumsuz etkilemiştir. Çünkü afetzede halk adanın batma ihtimalini düşünerek daha fazla endişeye kapılmıştır. Bunun neticesi olarak Sakız'daki kargaşa ortamı daha da derinleşmiş ve adadan kaçışlar ciddi oranda hızlanmıştır. Özellikle Sakız'ın ileri gelenlerinin adayı terk etmesi, geri kalan afetzedeler için kötü bir örnek olmuştur⁵⁶. Öyle ki *The Constantinople Messenger* gazetesi 13 Nisan 1881 tarihinde, yani rahibin açıklamalarının ertesi günü, ada sakinlerinin İzmir'e gitmek için kalabalıklar halinde sahilde toplandığı bilgisini vermektedir⁵⁷. Sakız'da görev yapan Tabib-i Evvel Namık Bey'in Harbiye Nezaretine gönderdiği yazıya göre Batum Vapuru'yla göç eden halktan başka Nemçe ve Rusya vapurları ile tüccar kayıkları sayesinde 700-800 kişi bu şayanın hemen ardından adayı terk etmiştir⁵⁸.

Sakızlı bir afetzedenin *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinde yayımlanan ifadesine göre, İzmir ve başka taraflara göçün önünün alınmadığı bir süreçte Vali Sadık Paşa çadırlar ve barakalar arasında dolaşmış; ümit verici konuşmalar yaparak afetzede halkı teselli etmeye çalışmış ve onların adayı terk etmemeleri için etkili nasihatlerde bulunmuştur⁵⁹. Aynı zamanda Sadık Paşa, Sakız mutasarrıfı ile Yâverân-ı Hassa-i Hazret-i Şahânedan Kaim-i makâm Ahmed Bey'i, Merîh Korvet-i Hümâyûnuyla göndererek göç etmeye kalkışan Sakız halkının bu girişimlerini münasip bir lisanla önleme adına gayretlerini sürdürmüştür⁶⁰. Ancak adadan kaçışları önlemek için bazı tedbirler almaya çalışan Vali Sadık Paşa bu hususta pek başarılı olmamıştır. Nitekim 13 Nisan 1881 tarihinde Başvekâlete hitaben kaleme aldığı yazısında Sadık Paşa, "Yerli halkın çoğunun göç etmekte olduğu, nasihat ve ikna gayretlerinin başarılı olmadığı" itirafında bulunmuştur⁶¹. *The Constantinople Messenger* gazetesinin 12 Mayıs 1881 tarihinde elde ettiği bilgiye göre, o zamana kadar adadan göç edenlerin sayısı 10.000 gibi devasa bir rakama ulaştığını öğrenmekteyiz⁶². Bir Sakızlının *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinin 11 Mayıs tarihli sayısında yayımlanan özel mektubunda da göçlerle ilgili bilgiler bulunmaktadır. Bu tarihlerde gerek artçı şokların azalması ve şiddetini kaybetmesi, gerekse afetzedelerin iskân ve iaşeleri için fevkalade gayret gösterilmesinin etkisiyle halk kendisini daha güvende hissetmeye ve adayı terk ederek başka taraflara gidenler geri dönmeye başlamıştır⁶³.

⁵⁶ *Tercüman-ı Hakikat*, sayı 847, 20 Ca 1298.

⁵⁷ *The Constantinople Messenger*, Vol I, sayı 50, 20 Nisan 1881.

⁵⁸ BOA., Y.PRK.ASK., 6/72, 13 Ca 1298.

⁵⁹ *Tercüman-ı Hakikat*, sayı 847, 20 Ca 1298.

⁶⁰ BOA., Y.EE., 78/143, 17 Ca 1298.

⁶¹ BOA., Y.PRK.ASK., 6/72, 13 Ca 1298.

⁶² *The Constantinople Messenger*, Vol I, sayı 55, 25 Mayıs 1881.

⁶³ *Tercüman-ı Hakikat*, sayı 864, 12 C 1298.

Bu arada göçlerin ciddi problemleri beraberinde getirmemesi için de tedbirler alınmaya çalışıldığını görmekteyiz. Bu doğrultuda İstanbul'da Şehremini Mazhar Paşa, Sakız'dan göç etmeyi düşünen afetzedelere dair bir layiha kaleme almıştır. Bu layihaya göre adayı terk ederek İzmir, Rodos ya da İstanbul'a gitmeyi düşünenler kendi içlerinden birinin sorumluluğunda birleşirlerse, yol masrafları devlet hazinesi tarafından karşılanarak bahsi geçen yerlere nakil olunabileceklerdir⁶⁴. Bu cümleden olarak adadan göçün engellenemeyeceğinin düşünüldüğü ve en azından daha fazla probleme mahal bırakmadan kontrollü bir şekilde müsaade edildiğini söylenebilir.

Afetzedelerin göç sonrasındaki durumlarını iyileştirmek amacıyla da bazı yardımların yapıldığı görülmektedir. Örneğin afetzedelere yardım toplamak için Galata'da kurulan bir komisyon, depremin yaşandığı yerlerden göç eden yaralıları ve hastaları tedavi etmek amacıyla aynı semtte bulunan Büyük Millet Han'ında bir odada her gün öğleden sonra gönüllü doktorlar tarafından ücretsiz tedavi hizmeti vermeyi kararlaştırmıştır. Ayrıca aynı komisyon, fakir afetzedeler için tahsis edilen evleri idare etmek için Galata'daki Saint Jean Kilisesi'sinde her gün bir komisyonu mahsus toplanması kararı almıştır⁶⁵. Bu arada Babak Edward isimli birisi tarafından Şehremanetine hitaben yazılan bir yazıda, burada kurulan komisyon vasıtasıyla ve hayırseverlerin yardımlarıyla Müslüman çocukları için yapılan sünnet törenlerinde elbise ve çeşitli eşyalar dağıtıldığından bahisle Sakız'daki afetzede halkın çocuklarının da giydirilmesi için de bir komisyonun kurulmasını talep etmiştir. Böyle bir girişimle Rum halkını Padişaha duacı olacağı bildirilmiştir⁶⁶.

Sakız Adası'nın verdiği dış göç, bazı güvenlik problemlerini de beraberinde getirmiştir. Böylesi büyük bir felakette afetzedelere yardım edilmesi gerekirken, civardaki adalardan gelen Rum hırsızlar göçlerin yoğun olduğu köylerde boş kalan evlerdeki eşyaları yağma ederek deniz yoluyla başka adalara götürmeye teşebbüs etmişlerdir. Hırsızlık vakalarının haber alınması üzerine gerek deniz ve gerekse kara tarafından bazı güvenlik tedbirleri alınmıştır. Yıkılan evlerin eşyalarını yağmadan kurtarmak ve sahiplerine teslim etmek amacıyla askerler mümkün mertebe buraları kordon altına almaya çalışmıştır⁶⁷.

Rahip Patrinus'un gerçeklerle örtüşmeyen açıklaması adadan kaçışları hızlandırdığı gibi, aynı zamanda bazı istenmeyen olayların meydana gelmesine de neden olmuştur. Tabib-i Evvel Namık Bey, bu asılsız iddiayı ortaya atan rahibi müfsid yadi fesad çıkarıcı bir kişi olarak değerlendirmiştir. 19. yüzyılın son çeyreğinde çeşitli

⁶⁴ *Tercüman-ı Hakikat*, sayı 850, 23 Ca 1298.

⁶⁵ *Tercüman-ı Hakikat*, sayı 849, 22 Ca 1298.

⁶⁶ *BOA.*, Y.A.RES., 10/30, 3 Ca 1298.

⁶⁷ *Tercüman-ı Hakikat*, sayı 839, 10 Ca 1298; *a.g.g.*, sayı 850, 23 Ca 1298.

sebeplerle Osmanlı yönetimiyle çatışmalar yaşayan Ortodoks Rum Kilisesi mensublarının bir kısmı tarafından fırsat olarak değerlendirilmeye çalışılmıştır. *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinin de detaylı bilgi verdiği bu olay hakkında, Vali Sadık Paşa'nın Başvekâlete hitaben yazdığı telgrafa göre, Sakız'daki Osmanlı yöneticileri, bu şâyianın halk üzerindeki etkisini ortadan kaldırmak için rahibin bağlı bulunduğu metropolitin de rızası alınarak Rahib Patrinus'u bir gece tarak dubasında alıkoymuş ve 13 Nisan 1881 sabahı vapur-ı hümayûn ile Sakız'dan İzmir'e nakletmek amacı ile yola çıkarmıştır. Hükümetin rahip hakkındaki bu girişimi, metropolit başta olmak üzere Sakız halkının çoğunluğu tarafından olumlu karşılanmıştır. Ancak Osmanlı Devleti'ne karşı isyan etmek için fırsat kollayan Sakızlı Rumlar da vardır. Bu olayı fırsat olarak değerlendiren Sakızlı Rumların bir kısmı yıkılan hükümet konağının yerine işlev gören barakanın önünde toplanarak, "*Rahip Patrinus'un İzmir'e gönderilmesi için bağırıp çağırmaya başlayarak*" kendilerine iade edilmesini istemişlerdir. "*Rahibi geçici olarak İzmir'e gönderilmesi kararının halkın çoğunluğunun talebiyle alındığı*" kalabalığa anlatılmak istenilmiş ise de asi Rumlar ikna edilememiştir. Bunun üzerine Vali Sadık Paşa'nın talebi üzerine Aydın Valiliğinin gönderdiği "*İzmir'den ilk kalkacak vapurla rahibin iade edileceği*"ne dair telgrafnamesi asilere gösterilmek suretiyle kalabalık dağıtılmak istenmiştir. Bu gelişme üzerine kalabalığın dağılması beklenirken, asi Rumlar bu sefer "*Yunan vapuru kalkıp gitsin râhib-i mümâileyhi yoldan alıp getirsin*" teklifinde ısrar etmeye başlamışlardır. Bu arada kalabalık arasına katılan bazı yabancı şahısların provakasyon girişiminde bulduklarına şahit olunmuştur. Bu provakâtörler, kalabalığa isteklerinde ısrarcı olmaları hususunda bazı telkinlerde bulunarak onları tahrik etmeye çalışmışlardır. Rahip olayını bahane ederek toplanan kalabalığın dağılmaması, istenilmeyen bir olaya meydan verebileceğinden Vali Sadık Paşa, adada az miktarda bulunan askerleri silah başına çağırmıştır. Güzellikle dağılmadıkları takdirde zor kullanmak zorunda kalacağını kesin olarak bildirilmesi üzerine, asiler dağılmak zorunda kalmıştır.

Bu olayda, adada yeterli sayıda Osmanlı askerinin bulunmamasının asi Rumlara isyan için cesaret verdiğini söyleyebiliriz. Milliyetçilik çağı olarak bilinen 19. yüzyılda Osmanlı topraklarında birçok Rum isyanı olduğu gibi, bu isyanların bir kısmı Sakız Adası'nda da etkisini göstermiştir. 1821'de başlayan Rum isyanı, dışarıdan gelen asilerin etkisiyle Sakız'da da başgöstermişti⁶⁸. Halkın çoğunluğunu Rumların oluşturduğu bu adada isyan ihtimali olmasına rağmen depremin yaşandığı sırada adada sadece 100 asker bulunmaktadır. Depremin üçüncü günü İzmir'den 120 asker gelmesi adadaki askeri kuvveti bir nebze kuvvetlendirmiştir⁶⁹. Yani olayın yaşandığı sırada adada sadece 220 Osmanlı askerinin bulunduğuna şahit olmaktadır.

⁶⁸ Örenç, a.g.m., s. 7.

⁶⁹ BOA., Y.PRK.ASK., 6/72, 13 Ca 1298; *Tercüman-ı Hakikat*, sayı 864, 12 C 1298.

Osmanlı yönetiminin, isyancı Rumların isteğini yerine getirmek zorunda kaldığı bu olay, daha önce talep edilmesine rağmen bir türlü gönderilmeyen askerin adaya acil bir şekilde nakledilmesi gerektiğini göstermiştir.

4. Ada Yönetiminde Değişiklik Teşebbüsü

Nitekim Vali Sadık Paşa'yı en fazla endişelendiren hususlardan birisi büyük çoğunluğu Rumlardan oluşan Sakız halkının dış mihrakların, özellikle de Yunanistan tebaası Rumların etkisinde kalmasıdır. Bu konuda çok hassas olduğu anlaşılan Valinin ihtiyatlı davrandığını ve bazı tedbirler almaya çalıştığını görmekteyiz. Örneğin Tender isimli İngiliz zırhlı fırkateyninin kaptanı, depremde en fazla hasar gören adanın güneyindeki köylerin afetzedelerine yardım için gitmek istediğinde, Vali Sadık Paşa, hem onların Rumlar üzerinde Osmanlı'ya karşı fitne faaliyetlerine girişilmesini önlemek hem de klavuzluk ve yardım etmek gayesiyle birkaç kişiyi de beraberinde göndermiştir. Vilayet İstinâf Mahkemesi Ceza Dâiresi başkanı Kaspar Efendi ile şehir ileri gelenlerinden iki kişi adı geçen fırkateyn mürettebatına eşlik etmiştir⁷⁰.

Sadık Paşa, hem deprem sonrası hallerinden istifade etmek isteyen Yunanlıların bu menfi fikirlerinin buralara sokulmasını önlemek hem de depremin yaralarının hızla sarılması sağlamak için kendisince çok önemli olan bir tedbiri uygulamak istemiştir. Bu tedbir, birisi adanın güneyinde, diğeri kuzeyinde olmak üzere ikinci sınıf iki yeni kaymakamlığın kurulması ve buralara iki yöneticinin atanmasıdır. Bunun derece-i vucubeden yani elzem olduğunu belirten Vali gereğinin yapılmasını merkezden talep etmiştir.

Valiyi bu tedbiri almaya yönelten sebep, adanın güney ve kuzeydeki köylerin, özellikle de bir kısmının bağlı oldukları Sakız kazasına çok uzak olmaları ve köy sayısının fazla olmasının idareyi zorlaştırmasıydı. Depremin yaşandığı sırada Sakız Adası dâhilinde 59 köy bulunmaktaydı. Bunların 30'u dağ köyüydü. Adanın kuzeyinde bulunan bu köylerden bazıları adaya 14 saat mesafede iken Sakız'ın güney taraflarına düşen 21 Mastika köyünden bazıları ise merkezin 8 saat uzağında idi. Bu uzaklık, normal zamanlarda bile bu köylerin merkezden idaresini zorlaştırırken, bu yıkıcı deprem sırasında nerdeyse tamamen harap olan birçok köyde arama kurtarma ve yardım faaliyetlerini doğrudan etkilemiş, buralarda daha etkin çalışabilme imkânını kısıtlamıştır⁷¹.

⁷⁰ BOA., YEE., 78/143, 17 Ca 1298.

⁷¹ BOA., ŞD., 2343/22, 9 L 1298.

Sadık Paşa, 10 Nisan 1881 tarihinde Dâhiliye Nezaretine hitaben kaleme aldığı yazıda, kurmayı planladığı iki kaymakamlığın ne kadar masrafa yol açacağına dair bilgiler de vermiştir. Buna göre ikinci sınıf olan bu kaymakamlıkların her birinin aylık 3.420 kuruş masrafa yol açacağı hesaplanmıştır. Bu dönemde Sadık Paşa'nın teklifine sıcak bakılmamış ise o valilik görevinden azledildikten sonra Şura-yı Devlette gündeme gelmiştir⁷². Şura-yı Devlet'in bu noktada bazı araştırmalar yaptırdığı görülmektedir. Böyle bir girişimin ne derece faydalı olacağını yeni vali Mehmed Said Paşa'ya da sorulmuştur. Başka konularda da selefinden çok farklı düşünen, hatta onun faaliyetlerini eleştiren Mehmed Said Paşa, açılması düşünülen iki yeni kaymakamlığın yarardan çok zarar getireceğine işaret etmiştir. Çünkü ona göre halkı çoğunlukla Rum olan adaya konjonktür gereği Rum kaymakamlar atanması gerekmektedir. Bu kişilerin köy sakinleri arasında Yunan milliyetçiliğinin yayılmasına hizmet edebilecekleri yönünde güçlü bir endişe hâkim olmuştur. Diğer bir ifadeyle yeni vali Mehmed Said Paşa, selefinin tam aksine bir görüş belirtmiştir. Aynı zamanda yeni vali, Sakız Adası'nın Cezâyir-i Bahr-i Sefid Vilayetinin merkezi olması ve sadece 59 köyden oluşması sebebiyle bu köylerin yönetiminde bir zorluk yaşanmayacağı düşüncesinde olduğunu paylaşmıştır⁷³. Yeni vali Said Paşa'nın olumsuz görüş belirtmesine rağmen aynı konu Şurâ-yı Devlette yeniden gündeme gelmiş ve 1883 yılında iki nahiyenin kurulması yönünde bir karar alınmıştır. Adanın kuzeyinde bulunan dağ köylerinin merkezi olarak Kardamila, güneyinde ise sakız üretimi yapan mastaki köylerinin merkezi olarak Kalamoti seçilmiştir. Bu cümleden yola çıkarak Osmanlı merkezi hükümetinin Sadık Paşa'nın bu teklifini sonradan doğru bulduğu söylenebilir. İki nahiyenin kurulmasıyla artık köylerin halkının kaza merkezine gelmek için zorluk çekmeyeceği ve zaten kaza merkezinde yetersiz olan şehir zabitanının yükünü hafifleteceği düşünülmüştür⁷⁴.

Vali Sadık Paşa'nın vilayete bağlı adalarda bir Rum isyanı meydana gelebileceğine dikkat çekmesi üzerine Bâb-ı Âlî, Vilayet Teftiş Memuru ve Miralay Erkan-ı Harb Mehmed Şakir Bey'i adalar hakkında bir araştırma yapmak ve bir rapor sunmak üzere görevlendirmiştir. Mehmed Şakir Bey'in 19 Mayıs 1881 tarihli layihasına göre Sakız Adası'nda nüfusun % 95'ini oluşturan Rumların önemli bir kısmı isyana meyillidir. Sakız Kalesi'nin depremde büyük bir kısmının yıkılması ve halen bu halde bulunması, burada yaşayan Müslümanların güvenliğini tehlikeye düşürdüğü gibi Yunanistan tarafından gelmesi muhtemel müfsitlerin adada kolaylıkla propaganda yapmasına ve bunda başarı kazanmasına imkân sağlamaktadır. Bu nedenle kale hız-

⁷² BOA., ŞD., 2343/22, 9 L 1298.

⁷³ BOA., ŞD., 2343/22, 9 L 1298.

⁷⁴ BOA., İ.ŞD., 63/3663, 21 R 1300; Örenç, a.g.m., s. 6-10.

lı bir şekilde tamir edilmeli ya da bunun yerine başka bir noktaya asker yerleştirilmelidir. Eğer, güvenlik sağlanamazsa Sakız'daki Müslüman halkın diğer adalarda olduğu gibi kısa bir zaman içinde göç yolunu tercih etmesi kuvvetle muhtemeldir. Mehmed Şakir Bey Sakız'da bir Rum isyanı çıktığı takdirde Koyunada, İpsala, Karpot adalarındaki Rumların da bu isyana katılacağını vurgulamıştır. Bu nedenlerle bahsi geçen dört adada güvenliği sağlamak ve ada halkını Yunan propagandasından etkilenerek isyana girişmesini önlemek için kalenin hızlı bir şekilde tamirinin yanı sıra adada mükemmel bir nizamiye taburunun bulunmasının ve isyan durumunda gerekli mahallere derhal asker sevk edilebilmesi için iki süratli korvet gemisinin Sakız'da bulundurulmasının elzem olduğunu belirtmiştir⁷⁵.

5. Banka Kurma Teşebbüsü

Vali Sadık Paşa'nın düşündüğü tedbirlerden bir diğeri ise Sakız Adası'nın yeniden imarını kolaylaştırmak amacıyla bir banka kurulmasını sağlamaktır. Afet yönetimini üstlenen Sakız Merkez Yardım Komitesini en fazla zorlayan mesele depremde yıkılan evlerin yeniden inşası ya da tamiratıdır. Çünkü bu iş için çok büyük paralar gerekmektedir. Komisyonun kasasında bir miktar para bulunmakla birlikte bu para ihtiyacı karşılayacak düzeyde değildir. Komisyonun kasasındaki paranın ihtiyaçlarına göre afetzedelere taksim edilmesi durumunda ise her bir kişiye dağıtılacak para kimsenin işine yaramayacak derecede az olacaktır. Bu nedenlerden ötürü komisyon, kasadaki yardım paralarının sermaye kabul edilmesiyle Kredi Fonsiye (Credit Consigne) isimli bir banka kurarak, evlerini tamir ya da yeniden inşa ettirmek isteyen afetzedelere çok düşük faizlerle uzun müddetli kredi vermeyi planlamıştır. Bankadan kredi çekenlerden, ödeyememe ihtimallerine karşı emlakları ipotek edilecek ve bu durumda mahkeme yoluyla satılabilecektir. Yıkıntı haline alan adada liman, köprü, yol inşası ve kamu binalarının yeniden yaptırılması da bu yolla gerçekleştirilecektir. Bu sayede hem depremde harap olan Sakız şehri ve köylerinin imarı daha hızlı bir şekilde gerçekleşecek, hem de bu sermaye adanın malı olarak devamlı elde kalmış olacaktır. Yukarıda bahsi geçen faydalar elde edileceği umulduğundan Cezâyir-i Bahr-i Sefid Valiliği tarafından tedavülü yalnız Sakız Adası'na münhasır olmak üzere faizsiz bono çıkarmak için İstanbul'daki merkezi yönetimden ısrarla izin istenmiştir. Toplanan yardım paralarının yanı sıra Sakız halkından alınacak 20-25 yıllık verginin bağışlanarak bu bankanın sermayesini oluşturması teklif edilmiştir. Kredi Fonsiye Bankasının kurulması fikri özellikle Avrupa'da yaşayan Sakızlı Rumlar tarafından desteklenmiştir. Ancak İstanbul hükümeti valinin bu talebine sıcak bakmamış ve olumsuz cevap vermiştir⁷⁶.

⁷⁵ BOA., Y.PRK. ASK., 7/15, 18 C 1298.

⁷⁶ BOA., İ.DH., 1295-2/101923, 29 Ca 1298; Y.PRK.BŞK., 4/86, 19 B 1298; Y.PRK.UM., 5/15, 27

Bunun üzerine Cezâyir-i Bahr-i Sefid Valiliği Sakız'da yeni bir Bank-ı Osmanî şubesinin ya da İstanbul'da olduğu gibi bir Emniyet Sandığının kurulmasını Osmanlı merkezi hükümetine teklif etmiştir. Afettede halkın ihtiyaçlarının karşılanmasını kolaylaştırmak amacıyla Emniyet Sandığının kurulmasının daha uygun olduğu belirtilmekle birlikte başka vilayetlerdeki emniyet ve menafî sandıklarının sermayesinin suiistimal edilmesi ve bütçelerine uygun kullanılmamasından dolayı boşaldığı belirtilerek, bu yöntem de önerilmemiştir. Diğer taraftan vilayet merkezinde zaten bir Bank-ı Osmanî şubesi olduğu belirtilmiş; işlerin bu şube aracılığıyla yürütülebileceği, dolayısıyla yeni bir şube açmaya gerek olmadığı 1881 yılının Haziran ayının ortalarında Sakız Valiliğine bildirilmiştir⁷⁷.

6. Vergi Affı Uygulaması

Osmanlı Devleti'nin, ülkede meydana gelen büyük depremlerin yaralarının sarılması aşamasında bir takım istisnai uygulamalara gittiğini görmekteyiz. Bu bağlamda devlet, 1867 yılında Midilli depreminden sonra olduğu gibi, 1881 Sakız ve Çeşme depreminden sonra da depremlerden Rumi 1297 yılı sonuna kadar (13 Mart 1882) vergi almamıştır. Rumlar, Midilli depremini emsal göstermek suretiyle muafiyet süresini artırmak için girişimde bulunmuşlarsa da bu talepleri hükümet tarafından kabul görmemiştir. Ayrıca askerlik çağına gelmiş Sakızlı erkekler o seneki bedel-i askeriden muaf tutulmuşlardır⁷⁸.

Depremlerin yaşandığı yerleşim birimlerinin afetzedelerin her türlü ihtiyacının karşılanması için gümrük vergilerine muafiyet uygulamasına da sık rastlanmaktadır. 3 Nisan 1881 Sakız ve Çeşme depremi sonrasında merkezi hükümet, deprem bölgelerine hayırsever halk tarafından gönderilecek peksimet ve diğer erzakın Rumi 1297 yılının Nisan ayı sonuna (12 Mayıs 1881) kadar yani bir yıl süreyle gümrük vergisinden muaf tutulmasını kararlaştırmıştır. Bununla birlikte merkezi hükümetin vergisiz ticari eşya sokulması gibi suiistimali önlemek amacıyla bir takım tedbirler aldığı görülmektedir. Bu bağlamda Rüşumat Emaneti, gümrükten geçirilecek erzakın isimleri, miktarı, kim tarafından gönderildiğinin belirtildiği ilmühaberle gümrüklere müracaat edilerek hasbi (karşılıksız) tezkere alınmasını şart koşmuştur.

Ca 1299; *Tercüman-ı Hakikat*, sayı 864, 12 C 1298; Sakızlı tüccar aileler, 19. yüzyılda özellikle ihracat, ithalat, tefecilik, sigortacılık ve gemi taşımacılığı işleriyle uğraşarak Osmanlı ve Avrupa ticaretinde oldukça etkili oldular. Sahip oldukları 624 gemiyle yabancı limanlar arasında taşımacılık yapmaları, Sakızlıların ticari sahadaki etkinliğini göstermektedir. Bahsi geçen bu ticari işler sebebiyle zenginleşen ve servet sahibi olan Sakızlı tüccarlar bankerlik de yapmış, bu hususta Osmanlı Bankası'nın kayda değer tek rakibi olmuşlardı. Ayrıntılı bilgi için bkz. Hakan Başarılı, *XIX. Yüzyılda Sakız Adası Ticareti*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2012, s. 50-80.

⁷⁷ BOA., YA.HUS., 167/110, 17 B 1298.

⁷⁸ BOA., Y.PRK.UM., 6/6, 8 L 1300.

Önce ilmühaberlerin yardım komisyonu tarafından verilmesi kararlaştırılmış ise de yardım amacıyla erzak gönderenler için zorluk çıkarması sebebiyle bu uygulamadan vazgeçilmiş ve tezkerelerin Şehremaneti tarafından verilmesi kararlaştırılmıştır⁷⁹. *Bahr-i Sefid* gazetesi'nin verdiği bilgilerden anlaşıldığı üzere Cezâyir-i Bahr-i Sefid Valiliği, 1883 yılının başında da benzer bir muafiyet girişiminde bulunmuştur. Valiliğin resmi dairelerin inşasında kullanılacak kerestelerin gümrük vergisinden muaf olması yönündeki talebi, Dahîliye Nezareti ve Sadaret makamı tarafından uygun görülmüştür⁸⁰.

Devletin, Cezâyir-i Bahr-i Sefid Valiliğinin isteği doğrultusunda depremden zarar gören girişimcilerin zararlarını karşıladığını görmekteyiz. Örneğin Sakız Adası'nda Nikoli Miltiyadi isimli bir mültezim, depremden dolayı büyük miktarlarda zarar ettiği balık avlama vergisini toplama imtiyazının feshini ya da bedelinin düşürülmesini talep etmiştir. Bunun üzerine Cezâyir-i Bahr-i Sefid valiliği usul ve nizamaya uygun olarak gerekli incelemeleri yaptırmış ve görüşlerini 12 Mayıs 1882 tarihinde merkezi hükümetle paylaşmıştır. Buna göre depremde ölen ya da yaralanan balıkçıların olmasından dolayı mültezim, iki yıllığına-Rumi 1297 senesi Martından 1298 senesi sonuna kadar (13 Mart 1881-12 Mart 1883)- uhdesine aldığı balık avı vergi toplama işinden 17-18 bin kuruş civarında zarar etmiştir. Valilik ihalenin fesbinden öte, zararın giderilmesini daha makul görmüştür. Bu mesele Şura-yı Devlette de müzakere edilmiş ve valiliğin uygun gördüğü 15.750 kuruş zararın mültezimin toplam ödeyeceği miktardan düşülmesi kararlaştırılmıştır⁸¹.

7. Diğer Tedbirler

Alınan tedbirlerden bir tanesi de Bahr-i Sefid Muhafızlığının girişimleri üzerine Sakız Kalesi'nde bulunan cephane ve yanıcı mühimmatın İzmir Kalesi'ne nakli olmuştur⁸². Ayrıca Sakız'daki hapishanede tutulan ve depremden zarar görmeyen mahkûmlar da İzmir'e nakledilmiştir⁸³.

Sadık Paşa'nın almayı düşündüğü diğer üç tedbir ise şehrin açık liman haline getirilmesi, kalenin yıkılması ve dağlardaki köylerin sahillere naklidir. Ayrıca Sakız kentindeki Müslüman Mezarlığı ile civarında ve köylerdeki bazı arazilerin ada halkına verilmesi talep edilmiştir. Kredi Fonsiy Bankasında olduğu gibi Sadık Paşa'nın bu teklifleri de kabul görmemiştir. Çünkü bu istekler karşılandığında bü-

⁷⁹ BOA., DH.MKT., 1335/18, 15 Ca 1298; DH.MKT., 1335/26, 18 Ca 1298; DH.MKT., 1335/56, 24 Ca 1298; *Tercüman-ı Hakikat*, sayı 841, 13 Ca 1298; *a.g.g.*, sayı 850, 23 Ca 1298.

⁸⁰ *Bahr-i Sefid*, sayı 5, 21 R 1300.

⁸¹ BOA., ŞD., 292/29, 28 R 1300.

⁸² BOA., Y.MTV., 6/4, 6 Ca 1298.

⁸³ BOA., Y.EE., 78/143, 17 Ca 1298; DH.MKT., 1364/60, 9 Z 1303.

yük çoğunluğu Rum olan ada halkını şımaracağı ve sayıları çok az olan Müslüman halkın incineceği düşünülmüştür⁸⁴.

8. Vali Sadık Paşa'ya Yönelik Eleştiriler

Osmanlı merkezi yönetimini temsil eden Bâb-ı Âli ile deprem sonrası Sakız'da görev yapmış bazı kişiler, özellikle de yabancı uyruklular, afet yönetiminin başında bulunan Cezâyir-i Bahr-i Sefid Valisi Sadık Paşa'ya yönelik; görevini layıkıyla yerine getirmediği ya da hatalı davranışlarda bulunduğu dair çok ciddi suçlamalar ve eleştirilerde bulunmuşlardır. Nitekim Sakız depreminin yaralarının sarılması sırasında Bâb-ı Âli ile Vali Sadık Paşa arasında bazı problemlerin ortaya çıktığı görülmektedir. Öyle ki, Bâb-ı Âli, Vali Sadık Paşa'yı "*Biçâregâm ebniye altında bırakmak ve vapur-ı hümayûna çekilmek affolunmaz hatâyyâtlan*" olduğu yönünde suçlamıştır.

Valiye yönelik suçlamalar bununla da sınırlı değildir. Nitekim Vali Sadık Paşa, başka şayiaların da kulağına geldiğinden bahsetmektedir. Bu şayialara göre, Vali sadece Müslüman halkı kurtarmaya ve cenazelerini çıkarmaya çalışmış, Hıristiyanlar ile hiç ilgilenmemiştir. Başka bir şayiada ise depreme maruz kalan bazı köylere gitmek isteyen bazı yabancı uyruklulara Vali tarafından izin verilmediği iddia edilmiştir. Bâb-ı Âlinin suçlaması ve iddialar karşısında Vali Sadık Paşa savunmaya geçmiş; 14 Nisan 1881 tarihinde Zelzele Komisyonu Riyâseti'ne gönderdiği ayrıntılı yazıda, depremin meydana geldiği andan itibaren geçirdiği zamanı ve yürüttüğü faaliyetleri teker teker anlattığı gibi, asılsız olarak kabul ettiği iddia ve şikâyetlerin kimler tarafından ve niçin yayıldığını da izah etmeye çalışmıştır.

Bütün şayiaların hilâfını isbât etmeye her zaman hâzır olduğunu belirten Sadık Paşa, yabancı uyruklu kişilerin yardım maksadıyla uygulamak istedikleri politikalarla neler yapmak istediklerinin delillerini ortaya koymanın çok zor olmadığını ifade etmiştir. İddiaların aksine kendisinin emsali görülmemiş derecede çalıştığını belirten Sadık Paşa'ya göre bu asılsız bilgileri yayanlar, İzmir'den Sakız'a gelen bazı Avrupalılar ile onların bağlı olduğu İzmir'deki bazı konsoloslardır⁸⁵. Vali Sadık Paşa'nın bu konuda haklı olduğunu kanıtlar nitelikli belgeler bulunmaktadır. Örneğin İzmir'de görev yapan İngiliz konsoloslu ile konsolos yardımcısının, 15 Ekim 1883 Çeşme ve Urla depremi sonrasında üstlerine gönderdikleri raporlarda 1881 Sakız depremi sonrasında yapılan faaliyetlere de değindiklerini ve bu depremin afet yönetimini üstlenen Osmanlı yöneticilerine yönelik suçlamalarda bulduklarını görmekteyiz. Bu bağlamda İzmir Konsoloslu Dennis, "*3 Nisan 1881 Sakız depremi sonrasında yaraları sarmakla görevli Osmanlı yetkililerinin burada yaşayan toplumlar arasında ayrım*

⁸⁴ BOA., Y.PRK.BŞK. 4/86, 19 B 1298; Beydilli, a.g.m., s. 398.

⁸⁵ BOA., Y.EE., 78/143, 17 Ca 1298.

yaparak yardımları ilk olarak Müslümanlara dağıttığını” belirtirken, Konsolos Yardımcısı Anamissaki “Sakız depreminde yabancı hükümetlerin yardım girişimlerinin dışlandığını” rapor etmiştir⁸⁶.

Vali Sadık Paşa'ya göre Avrupalıların bu türden bir girişimde bulunmalarının iki önemli sebebi vardır. Bunlardan birincisi kendisinin İzmir'den gelen komite üyelerinin Sakız Merkez Yardım Komitesinin üzerinde etkili olmalarına imkân tanımamasıdır. Depremin üçüncü günü vali başkanlığında Sakız Merkez Yardım Komitesi kurulduğunda yabancılar tarafından kurulan İzmir Yardım Komitesinin üyeleri, İzmir Fransız konsoloslugu memuru tarafından bu yardım komitesinin azalığına kabul edilmeyi teklif etmişlerse de, Vali aza sayısını çok artıracaklarını mazeret göstererek bu teklifi geri çevrilmiştir. Bununla birlikte Merkez Komitesi azalarından birisini kendilerine vekil kılabileceklerini ve ayrıca yardım dağıtmak isteyen komite veya şahısların bu hususta serbest olduğunu, malumat ve yardım istedikleri takdirde bunun kendilerinden esirgenmeyeceğini bildirmiştir. İzmir Yardım Komitesinin üyelerinin Merkez Yardım Komitesine kabul edilmemesinin gerçek sebebi ise Valinin yabancılara yönelik kuşkularıdır. Üst makamlara da bu endişesini bildiren Vali, Sakız Adası halkının çoğunluğunun Rum olduğundan bahisle yardımların daha çok Avrupa'daki Sakızlılar tarafından verileceğini, ancak yabancılardan oluşan İzmir Yardım Komitesinin bu suretle Merkez Yardım Komitesine müdahale imkânını elde etmeye çalıştığını söylemiştir.

Merkez Yardım Komitesi ile kendi çalışmalarını birleştirmek isteyen ve yine olumsuz cevap verilen bir grup daha vardır ki, bu da İstanbul'da Mösyö İstifanoviç başkanlığında kurulan Dersaâdet İâne Komitesidir. Vali, Sakız'da İngiliz Major Trotter ve Alman Mösyö Smith'in vekâlet ettiği bu komiteye, böyle bir şey için irade-i seniye gerektiği cevabını vermiştir⁸⁷. Bununla birlikte 7 Nisan 1881 tarihinde Paşa'ya sunulan bir Sadaret arzında komiteden yalnız bir üyenin alınmasının kabul edilebileceği yönünde görüşün mevcut olduğunu görmekteyiz⁸⁸.

Valinin yabancılara yönelik kuşkulu tutumu sebebiyle bahsi geçen yardım komiteleri, Sakız Merkez Yardım Komitesinden ayrı hareket etmek zorunda kalmışlardır⁸⁹. Vali Sadık Paşa, her ne kadar Sakız'da faaliyet gösteren diğer yardım komisyonlarının afetzedelere dağıtacakları eşya, gıda malzemesi ve diğer yardımları gerçek ihtiyaç sahiplerine dağıtmak ve mükerrer dağıtmamak için Sakız Merkez

⁸⁶ *TNA.*, F.O., 78/3539; 195/1453, No 43, 5 Kasım 1883; F.O., 78/3539; 195/1453, No 44, 26 Kasım 1883.

⁸⁷ *BOA.*, Y.EE., 78/143, 17 Ca 1298.

⁸⁸ *BOA.*, İ.DH., 1295-2/101923, 29 Ca 1298.

⁸⁹ *BOA.*, Y.EE., 78/143, 17 Ca 1298.

Yardım Komitesi ile devamlı iletişim içerisinde olduğunu söylese de⁹⁰ bu durumun organizasyon ve verimlilik açısından bazı sıkıntılara yol açtığı tahmin edilebilir. *The Constantinople Messenger* gazetesi de bu konuya dikkat çekmiştir. Gazete, bütün yardım komitelerinin Sakız Adası'nda ayırım gözetmeksizin gayretle çalışarak afetzedelerin ihtiyaçları başarılı bir şekilde giderilmeye çalışıldığını, ancak en büyük sıkıntının Sakız Adası'nda yardım dağıtımının tek elden yapılamaması olduğunu vurgulamıştır⁹¹.

Vali Sadık Paşa'ya göre Avrupalıların kendisini şikâyet etmelerinin ikinci önemli sebebi, kendisinin Avrupalıların çadır hastaneler üzerine çektirdikleri bandıraları indirtmesidir. İngiliz ve Fransız yardımseverler Kale Meydanı'na kurdukları çadır hastanelerin üzerlerine kendi milletlerinin bandıralarını çektiklerinde Vali bundan pek hoşlanmamıştır. Neticede Sakız Mutasarrıflığının, “*Bu makûle îânât-ı hayriyede milliyet ve kavmiyyet mu'teber olmamak lâzım geleceği misüllü konsoloshanelerden başka yerlerde ecnebi bayrağı çekilmek dahi âdet olmadığı cihetle indirilmesi gerektiği*” yönündeki tebliği üzerine İngiliz ve Fransızlar bu talebi makul görerek, bayraklarını indirmişlerdir⁹². Bunların yanı sıra Vali Sadık Paşa'nın, yerinde olsa da yabancıların ve Osmanlı tebaası Gayrimüslimlerin hoşuna gitmeyecek bazı girişimlerde bulunduğunu söyleyebiliriz. Yunan hükümeti tarafından Sakız'a gönderilen ve arama kurtarma faaliyetlerine katılan 50 kadar askerin resmi kıyafetle yani üniformayla karaya çıkmasına izin verilmeyerek, bezden iş elbiseleri ve hasır şapkalar giymek zorunda kalmasını buna örnek olarak verebiliriz⁹³.

Gayrimüslim ve yabancıların nefretini celb edecek bir diğer olay da, Vali Sadık Paşa'nın Cezâyir-i Bahr-i Sefid Vilâyeti başmühendisi Mösyö Jul Henry'yi azarlamasıdır. Bu olayın sebebi Mösyö Henry'nin “*Fransız gemisi gelmeseydi adam kurtarılamaz idi ve zâbitân-ı Osmânîye bî kayd ve bî insânî...*” gibi münasebetsiz sözler söylemesidir. Bunun üzerine Vali, Fransız korveti kaptanı ile beraberken Mösyö Henry'e “*Hizmetinde bulunduğu devletin zâbitân-ı askeriyesi haklarında böyle bir iftirâyı atmasının edebe ve insanlığa aykırı olduğunu*” azarlama suretinde söylediğini merkezi hükümete bildirmiştir⁹⁴. Bu arada Vali Sadık Paşa, 16 Nisan 1881 tarihinde İstanbul'a gönderdiği arızada, Mösyö Jul Henry'nin depremden sonraki ilk günlerde Fransa'nın İzmir Konsolosluğuna hitaben bazı gerçek dışı bilgileri içeren bir rapor yazdığını bildirmiş ve bu hususta kendisine bir cevap yazılmasını talep etmiştir. Vali, 12 Mayıs 1881 tarihinde gelmeyen cevabı hatırlatma gereği duymuştur⁹⁵.

⁹⁰ BOA., Y.EE., 78/143, 17 Ca 1298; *The Constantinople Messenger*, Vol I, sayı 51, 27 Nisan 1881.

⁹¹ *The Constantinople Messenger*, Vol I, sayı 50, 20 Nisan 1881; a.g.g., Vol I, sayı 51, 27 Nisan 1881.

⁹² BOA., Y.EE., 78/143, 17 Ca 1298.

⁹³ BOA., Y.EE., 78/143, 17 Ca 1298.

⁹⁴ BOA., Y.EE., 78/143, 17 Ca 1298.

⁹⁵ BOA., Y.EE., 79/115, 30 Nisan 1297.

Bâb-ı Âlinin Vali Sadık Paşa'yı "*Biçâregâni ebniye altında bırakmak ve vapur-ı hümayûna çekilmek affolunmaz hatâiyâtta*" yönündeki suçlamasının yerinde olup olmadığını tartışmakta fayda vardır. Bu suçlamaya karşı Vali, depremin yaşandığı günün akşamı ezani saatle ikiye kadar yani akşam ezanından iki saat sonrasına kadar (20:47) Kale Meydanı'nda kaldığını, sonra Süreyyâ Vapuru'na çekildiğini ifade etmektedir. Bu cümleden olarak binlerce kişinin enkaz altında ölüm-kalım mücadelesi verdiğini düşündüğümüzde ilk günkü arama kurtarma faaliyetlerinin çok erken bir vakitte sonlandırıldığını yani Bâb-ı Âlinin Valiye yönelik suçlamasının isabetli olduğunu söyleyebiliriz. Bununla birlikte Valinin de üzerinde durduğu gibi, arama kurtarma faaliyetlerini olumsuz yönde etkileyecek bazı durumlar vardır. Bunlardan birincisi depremin yaşandığı gün artçı şokların sıklıkla ve şiddetle devam etmesidir. Bu durum adadaki insanlarda depremin yaşattığı korkuyu artırmış ve herkesin öncelikle kendi canını düşünmesine yol açmıştır. İkinci olumsuz etken, arama kurtarma faaliyetlerinde görev alabilecek asker sayısının az olmasıyla ilgilidir. Adadaki kalede bulunan bir bölük kadar topçu askeri depremden sonra cephaneye ve sair edevatı koruma telaşına düşmüştür. Diğer taraftan topçu askerleri dışındaki askerlerin genelinin yerli olması arama kurtarma faaliyetine katılan asker sayısını daha da düşürmüştür. Çünkü yerli askerlerin bir kısmı kendi ailelerinin kaybı ve bazıları akrabalarının korunmasının derdine düşmüşlerdir. Üçüncü olumsuz etken ise enkaz kaldırma faaliyetlerinde kullanılacak kazma ve kürek gibi aletlerin ilk gün tedarik edilmemesi ya da edilememesidir⁹⁶. Depremin ikinci gününün öğle vakitlerinde artçı sarsıntıların biraz kesildiği sırada kale ambarından çıkarılan ve mağaza kapıları kırılarak elde edilen alet-edevat sayesinde arama kurtarma faaliyetlerine başlanılabiliştir ki, depremin üzerinden bir günden fazla zaman geçmiştir. Bu nedenle Valinin alet-edevat temini girişiminde de çok geç kaldığı söylenebilir. Valinin bazı riskleri üzerine alarak depremin birinci günü artçı şokların kesildiği zaman dilimlerinde kale ambarından ve dükkânlardan bir şekilde alet-edevatı çıkartmasının insanları canlı bir şekilde kurtarmak için elzem olduğunu söylemek mümkündür.

Vali Sadık Paşa'ya yönelik suçlamalardan bir tanesi de Kale Meydanı'nda depremin üçüncü günü hissedilmeye başlanılan leş kokusu ile Sakız kentinin iki saat uzağında bile hissedilen başka bir iğrenç kokunun ortalığa yayılmasıdır. İzmir'deki Fransa konsolosunun, bağlı olduğu elçiliğe gönderdiği yazıda "*Sakız'da enkâz altında kalmış olan binlerce cesedin kokusunun geldiği ve temizlenmesinin imkânsız olduğu*" belirtilmiş-

⁹⁶ BOA., Y.EE., 78/143, 17 Ca 1298.

tir⁹⁷. Sadece yabancılar değil, dönemin Aydın Vilayeti Valisi Mithat Paşa da 7 Nisan 1881 tarihinde Başvekâlete çektiği telgrafta aynı sıkıntıyı dile getirmiş ve bir salgın hastalığın ortaya çıkabileceği endişesiyle merkezi hükümete uyarıda bulunmuştur: “Sakız’dan gelenlerin virdikleri ma’lûmâta göre ebniye yıkıntıları altında kalan ve telef olan nüfusun ta’affünâtı Sakız’ın bir iki saat ba’desinde olan mahallerine değin münteşir olarak bunun gerek cezirece ve gerek civârında kâin mahallerce hastalığa ve diğer bir nev’ musîbete sebep olacağı tevâtüren söylenilmekte olduğuna...”. Mithat Paşa enkaz altında hayatta kalanlardan 15 kadarının iki gün önce, 2-3 kişinin de bir gün önce kurtarıldığını, bir gün daha geçtikten sonra hiçbir ümit kalmayacağını ifade ettikten sonra “Nerdeyse dağlar gibi yığılan bina yıkıntılarının binlerce amele ile açılıp temizlenmesinin çok vakit alacağını” belirterek “Kötü kokuların geldiği yerlerin kapatılarak kireç dökülmesini ve harâbelerin kimsenin içine giremeyeceği şekilde muhâfaza idülmesini” tedbir olarak sunmuş ve bu tedbirlerin önemli bir kısmı karantina idaresince alınabileceğini belirtmiştir⁹⁸.

Vali Sadık Paşa, şehirde iğrenç bir kokunun yayıldığını kabul etmekle birlikte bunun bir salgın hastalığın yayılmasına sebep olacağına dair iddiaları, daha öncekiler gibi asılsız ve vahim bulmuştur. Kale Meydanı’nda depremin üçüncü günü hissedilmeye başlanılan leş kokusunun, insan ölülerinden değil, o civarda bulunan ve yıkılan iki üç adet ahırdaki 25 civarındaki katır ve beygir leşlerinden kaynaklandığını savunmuştur. Enkaz altında kalan hayvan leşlerinin çok olmasından dolayı Sadık Paşa, istihkâm sınıfından iki bölük askerin acil bir şekilde enkazın kaldırılması amacıyla gönderilmesini talep etmiştir.

Valinin ifadesine inanmamız gerekirse Kale Meydanı’nda hissedilen bu iğrenç koku, depremin dördüncü günü akşamına kadar çıkarılarak defin edilen hayvan leşlerinin kaldırılmasıyla tamamen kaybolmuştur. Ayrıca Vali, Sakız Kentinin iki saat uzağında işitilen fenâ kokunun ise yaralılara sürülen *asid-i fenikin* kokusu olduğunu iddia etmektedir ki, bu iddialarında haklı olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Valinin bu konuda güçlü tezler ortaya koyduğunu görmekteyiz. Vali, yaz günü dahi olsa insan ve hayvan cesetlerinin 24 saat zarfında koku salmayacağını ileri sürmektedir. Şehrin iki saat uzağından hissedilen kötü koku Pazartesi akşamı, yani depremin ikinci günü başladığına göre insan ve hayvan cesetlerinin kokması mümkün değildir. Bu nedenle bahsi geçen kokunun aynı günün öğleden sonrasında enkaz altından çıkarılmaya başlanan yaralılara sürülen *asid-i fenikin* kokusu olması daha mantıklı gelmektedir. Diğer taraftan Sıhhiye Nezaretinden gönderilen doktor depremden 9-10 gün sonra Sakız’a gelerek enkazdan çıkarılan cenazelerin defnini muayene ve tedkik etmiş, ancak her hangi bir ihtiyati tedbire lüzum görmemiştir. Bu durum

⁹⁷ BOA. Y.PRK.EŞA., 2/72, 29 Z 1298.

⁹⁸ BOA., YA.RES., 10/43, 8 Ca 1298.

da cenazeler nedeniyle bir salgın hastalığın yayılması gibi bir olumsuz sonuç taşımadığını göstermektedir. Valinin ifadesine göre, mektubunu yazdığı 14 Nisan 1881 tarihinde herhangi bir koku kalmamıştır⁹⁹.

Vali Sadık Paşa Bâb-ı Âlî tarafından suçlanmasından iki gün sonra, 16 Nisan 1881 tarihinde istifa etmiş, ancak bu talebi merkezi hükümet tarafından kabul edilmemiştir. Bu istifa hakkında açıklayıcı bir bilgiye rastlanmamakla birlikte Sadık Paşa'nın eleştirilere daha fazla tahammül edemediği; diğer taraftan Bâb-ı Âlînin *dere geçerken at değiştirilmez* düşüncesiyle hareket ederek, depremin daha ikinci haftasında yani kargaşa ortamının sürdüğü bir süreçte tecrübeli bir valinin yerine adayı ve insanlarını tanımayan başka birinin atanmasının daha fazla sıkıntıya sebep olacağını dikkate aldığı tahmin edilebilir. Daha önce Sadık Paşa'nın istifasını kabul etmeyen Bâb-ı Âlî, 4 Haziran 1881 tarihinde yani depremden 63 gün sonra onu azletmiştir. Zaten son zamanlarda Sadık Paşa'nın sunduğu tekliflerin kabul edilmemesi bunun bir işareti olarak görülebilir. Sadık Paşa sadece azledilmekle de kalmamış, aynı zamanda Limni Adası'nda oturmaya memur edilmiş ve kendisine mazuliyet maaşı bağlanmıştır¹⁰⁰.

Sadık Paşa'yı eleştirenlerden birisi de görevi ondan devralan halefi Mehmed Said Paşa'dır. Selefinin Sakız'da kötü idare yürüttüğünden bahseden yeni vali Mehmed Said Paşa'nın, *enkaş devraldım* siyaseti uyguladığını görmekteyiz. Mehmed Said Paşa, depremden yaklaşık bir yıl sonra, 16 Nisan 1882 tarihinde yazdığı hususi bir yazıda, selefinin kötü idaresinin neticesi olarak afetzede halkın perişan bir halde ve ümitsizlik içerisinde olduğunu şu ifadelerle belirtmiştir:

“Kulları Sakız'a muvâsetinde hareket-i arzın netece-i tabî'yyesi olmak üzere âhâlîyi istilâ eden hâl-i perişânî içinde selefin eser-i sû-i idâresi olarak bir de âhâlî-i İslâm ile Hıristiyânların asdıkâsında (sadıklarında) ye'is ve fûtûr (zayıflık, gevşeklik) ve Yunânîler ile hevedârlarında (dostlarında) memnûniyet ve sürûr görmüş idim”¹⁰¹.

Selefi Sadık Paşa gibi, Mehmed Said Paşa'nın da en fazla üzerinde durduğu konulardan birisi, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğüne zarar veren Yunan milliyetçiliğinin Sakız Adası'nda yayılmasının önlenmesidir. Yunanlıların adada Sakızlı Rumlara karşı etkili bir Yunanlılaşma politikası takip ettiklerinden bahseden Mehmed Said Paşa, seleflerini kendisinden önce ciddi tedbirler almamakla suçlamıştır. Yeni vali, Yunanlıların eskiden beri Sakız'ın Rum halkı üzerinde devamlı ve ciddi olarak çalıştıklarını ve bu konuda epey mesafe katettiklerini belirttikten sonra kendisinden önce görev yapan valileri, gerekli tedbirleri zamanında almadıkları yönünde

⁹⁹ BOA., Y.A.RES., 10/43, 8 Ca 1298; YEE., 78/143, 17 Ca 1298.

¹⁰⁰ Beydilli, a.g.m., s. 398; H. 1302. *Cezâyir-i Bahr-i Sefid Vîlâyeti Salnamesi*, s. 51.

¹⁰¹ BOA., Y.PRK.UM., 5/15, 27 Ca 1299.

eleştirir. Ona göre, “Sakız yerlilerinin aklını çelen müfsidlerin fa’aliyetleri güzel tedbirlerle etkisiz hale getirilebilirdi. Bu iş zamanında başarılmadığı için şimdi bu zararlı fikirlerin yayılmasını önlemek çok daha zordur”. Yunanilik fikrinin daha fazla yayılmasını önlemek için göreve ilk geldiği andan itibaren etraflıca çare düşündüğünü söyleyen Mehmed Said Paşa, “Daimi bir mesâi ile Sakız Rumlarının bu zararlı fikirlerinin yatıştırıldığı ve değiştirildiğini, teftişin lüzumlu olduğunu, ancak kış geldiği ve elde kışın adalara seyahat olunabilecek derecede kuvvetli vapurlarının olmadığını, bu nedenle sadece Midilli’ye kadar gidilebildiğini” ifade etmiştir¹⁰².

Mehmed Said Paşa, adalarda esaslı ıslahat yapılarak Yunanlılara ve diğer Avrupalı milletlere temayül fikrinin önlenmesi için Cezâyir-i Bahr-i Sefid Vilâyetine bağlı bütün adalarda esaslı ıslahatlar yapılması, yabancı devletlerin vatandaşlığı meselesinde kesin bir neticeye varılması, bütün mevkilerin ve durumun devamlı surette teftiş edilerek memurların usul ve davranışlarının olumlu yönde değiştirilmesinin uygun olacağı yönünde fikre sahiptir ve bu fikirlerini 16 Nisan 1882 tarihinde İstanbul’daki hükümet merkezi ile paylaşmıştır¹⁰³.

Mehmed Said Paşa, selefini, Sakız Merkez Yardım Komitesini Yunanlılar ve Yunanlığa eğilimli şahıslardan doldurmakla da suçlamıştır. Tedbir olarak ise komisyona Müslüman ve Hıristiyanlardan yeni üyeler ilave etmiştir. Ancak komitenin başkanlığını, selefinin aksine kendisi üstlenmeyerek, Sakız Mutasarrıfına vermiştir¹⁰⁴. Mehmed Said Paşa, Sakız’da yardım dağıtan ve sağlık vb. hizmetleri veren özel yardım komisyonları konusunda da selefinin aksine bir tutum sergilemiştir: diğer yardım komisyonlarıyla iletişim ve koordinasyon içerisinde bulunarak faaliyet yürütmüş, hatta onların önemli bir kısmını Sakız Merkez Yardım Komitesi çatısı altında birleştirmiştir¹⁰⁵.

Mehmet Said Paşa, selefî Sadık Paşa’ya yönelik tutumunu giderek sertleştirmiş ve onu hainlikle bile suçlamıştır. Bunun sebebi Mehmed Said Paşa’nın ifadesiyle: “muzırr bir takım planları hakikaten câlib ve cidden te’essüf şeyler olduğu ve ale’l-husus Sakız Kal’a-i Şahanenin adeta topa tutulup esasen ve külliyen hedm ve tahrib idilmek gibi bir sû-i tedbîre teşebbüs itmesi”dir¹⁰⁶.

¹⁰² BOA., Y.PRK.UM., 5/15, 27 Ca 1299.

¹⁰³ BOA., Y.PRK.UM., 5/15, 27 Ca 1299.

¹⁰⁴ BOA., Y.PRK.UM., 5/15, 27 Ca 1299.

¹⁰⁵ BOA., Y.PRK.UM., 5/15, 27 Ca 1299.

¹⁰⁶ BOA., Y.PRK.UM., 5/107, 20 N 1300.

9. Sakız Merkez Yardım Komitesi ve Faaliyetleri

Sakız Merkez Yardım Komitesi, deprem sonrasında afet yönetimini üstlenen en önemli birim idi. Başkanlığını Vali Sadık Paşa'nın yaptığı bu komite, Osmanlı merkezi hükümeti, Padişahın başkanlığında İstanbul'da kurulan Sakız'a İane Komisyonu ve merkezi İzmir olan Aydın Valiliği ile koordineli bir şekilde çalışmıştır. Komite, enkaz altındaki insanların kurtarılması, yaşamlarını devam ettiren afetzedelerin işesi, barındırılması ve devlet kanalıyla yapılan her türlü yardımın ihtiyaç sahiplerine adil bir şekilde dağıtılması için ciddi gayret göstermiştir.

Komite, Valinin başkanlığında her sabah güneş doğar doğmaz toplanarak güneşin batışına kadar afetzedelerin ihtiyaçlarının giderilmesi için çalışmaktaydı. Komisyon başkanı Vali bazen komisyonda, bazen de hem afetzede halkı teselli ederek ümit vermek hem de onların durumunu incelemek için çadır ve barakalar arasında dolaşmaktaydı. Akşam vakitlerini de onlarla ilgili yazışmalarla geçirmekteydi¹⁰⁷.

Devlet kanalıyla İstanbul, İzmir ve başka şehirlere Sakız'a gönderilen erzak, giysi, battaniye, kereste, çadır, nakit para vb. her türlü yardımlar Sakız Merkez Yardım Komitesi bünyesinde toplanmaktaydı. 24 Nisan 1881 tarihine kadar bu komiteye gelen erzak, eşya ve nakit paranın miktarı ve bunların ne kadarının sarfedildiği hususunda *Tercüman-ı Hakikat* gazetesi önemli bilgiler vermektedir. Depremden sonraki 22 gün içerisinde komiteye gelen ya da satın alınan yardım malzemeleri tablodaki gibidir¹⁰⁸:

¹⁰⁷ *Tercüman-ı Hakikat*, sayı 847, 20 Ca 1298.

¹⁰⁸ *Tercüman-ı Hakikat*, sayı 862, 10 C 1298.

Tablo 1: Sakız Merkez Yardım Komitesine Gelen veya Satın Alınan Eşyalar

Komiteye Gelen ve Satın Alınan Eşyanın		Ölçü Birimi	Harcanan eşyanın miktarı	Komisyonda kalan miktar
Cinsi	Miktarı			
Un	6.281	çuval	3.473	2.808
Ekmek	39.129	kıyye	39.129	-
Pirinç	408	çuval	214	194
Peksimet	2087	çuval	1587	500
Fasulye, bakla mercimek	1328	çuval	729	599
Zeytin, zeytinyağı, havyar, peynir, balık (sade ve kuru), makarna	103 28 2.359	Varil Çuval kıyye	75 25	28 3
Kahve, şeker, helva, soğan	2 5	kutu çuval	2 4	- 1
Çadır, minder, şilte, yastık, yorgan ve fanila	8842	adet	8.572	270
Toprak tencere, bakır tencere, kaşık vs.	9462	adet küfe	610	336
Kereste	57.757	adet	50.757	7.000

Bu erzak ve eşyaların yanı sıra saraydan ihsan buyrulan 200.000 kuruş dahil olmak üzere yaklaşık 15.000 adet sim mecidiye, 14.000 adet Osmanlı lirası nakid olarak Sakız Merkez Yardım Komitesine gönderilmiştir. Bu paradan sim mecidiyelerin yarısı afetzedelerin çeşitli ihtiyaçları için harcanmıştır. Yukarıda bahsi geçen erzak ve eşyanın tamamı yardım olarak gelmemiştir. Bir kısmı gönderilen nakit paralar aracılığıyla komite tarafından satın alma yoluyla temin edilmiştir¹⁰⁹.

Sakız Merkez Yardım Komitesi, daha kurulduğu zamanda aldığı karar gereği fırınlar ve barakadan dükkânlar inşa edilip açılıncaya kadar zengin, fakir herkese ekmek dağıtmıştır. Bu durum daha sonra da devam etmiş, ancak geçimlerini temin edemeyecek derecede olanlardan hasta, yaşlı ve dul olanlar haricindekiler, yani bedenlen bir iş yapabilecek olan afetzedeler, yardım paralarından verilecek yevmiye karşılığında bina enkazlarının kapattığı yol ve köprüleri açmak ve yol üzerinde yıkılmaya meyilli olan tehlikeli duvar ve binaları yıkmak gibi işlerde görevlendirilmişlerdir. Bunun yanı sıra maddi durumu iyi olmayan afetzedelerin çadır, baraka, yorgan gibi ihtiyaçları bir müddet daha sağlanmış¹¹⁰.

Vali Sadık Paşa, afetzedelerin durumunu denetlemek ve onların ihtiyaçlarını

¹⁰⁹ *Tercüman-ı Hakikat*, sayı 862, 10 C. 1298.

¹¹⁰ *Tercüman-ı Hakikat*, sayı 864, 12 C. 1298.

karşulamak için vapurlarla adanın her tarafının dolaşılmasına özen göstermiştir. 9 Nisan 1881 tarihinde Sakız depremzedelerinin hizmetinde kullanılmak üzere Merkez Yardım Komitesi üç geminin kiralanan liman başkanlığından talep etmiştir. Bunun üzerine İstanbul'dan kiralanan İtalya, İngiltere ve Sisam badıralı bu üç römörkür vapuru, Sakız limanında bulunacak ve adanın her tarafını dolaşacak, afetzedelerin ihtiyaçlarının giderilmesi için sefer düzenleyecektir¹¹¹. Aynı zamanda Vali, hem güney köylerine hem onlar kadar depremden etkilenmemiş, ancak onlar nispetinde yardım almak isteyen kuzey köylerinin durumlarını tahkik etmek hem de duydukları korku sebebiyle adadan göç etmeye kalkışan Sakız halkının bu girişimlerini münasip bir lisanla önlemeye çalışmak için Sakız Mutasarrıfı ile Yâverân-ı Hassa-i Hazret-i Şahânedan Kaymakâm Ahmed Bey'i, Merih Korvetiyle adanın etrâfını kontrole göndermiştir¹¹².

Yardım dağıtımının sistemli bir şekilde yapıldığını görmekteyiz. Merkez Komite, Sakız kenti ve köylerini birkaç daireye ayırmış, her bir daire için bir dağıtım komitesi tayin etmiş ve yardım malzemelerinin dağıtımı için her köye iki güvenilir memur atamıştır. Bu dağıtım komiteleri, daireleri kapsamında bulunan afetzedelerin muhtaç oldukları şeyleri Merkezi Komiteden toptan alarak, ihtiyaç sahiplerine dağıtmışlardır. Ayrıca nakden gelen yardımları, dağıtım komitelerine vermek için bir ambar komitesi teşkil edilmiştir ve bir baraka ambar inşa edilmiştir¹¹³.

Sakız'da kurulan Merkez Yardım Komitesinin yanı sıra yine Sakız merkezli Cezâyir-i Bahr-i Sefîd Valiliği tarafından bazı cami ve dergâhların yapımı için ileriki tarihlerde ayrı bir yardım kampanyası başlatılmıştır. Toplanan yardım paralarıyla 2 Şubat 1883 tarihi itibarıyla kentteki Halveti Dergâhı tamamlandığı, Nakşibendi Dergâhı ile Süleymaniye Camii'nin inşası ise devam ettiği bilinmektedir¹¹⁴.

10. Yardım Toplama Faaliyetleri

Depremi hemen sonrasında hem devlet yetkilileri hem de halktan insanlar çeşitli girişimlerde bulunarak afetzedelerin yaralarını sarmaya çalışmışlardır. Yurt içinde ve yurt dışında birçok yardım komisyonu kurularak afetzedeler için yardım kampanyaları başlatılmıştır.¹¹⁵ Bu komisyonların en büyüğü ve önemlisi Osmanlı Devleti'nin başkenti İstanbul'da kurulan *Sakız'â İane Komisyonu* idi.

¹¹¹ BOA. Y.EE., 44/140, 10 Ca 1298.

¹¹² BOA., Y.EE., 78/143, 17 Ca 1298.

¹¹³ BOA., Y.EE., 78/143, 17 Ca 1298.

¹¹⁴ *Bahr-i Sefîd*, sayı 1, 24 Ra 1300.

¹¹⁵ BOA., HR.MTV., 697/5, 27 4 1881; *Tercüman-ı Hakikat*, sayı 837, 8 Ca 1298; *a.g.g.*, sayı 838, 9 Ca 1298; *a.g.g.*, sayı 841, 13 Ca 1298; *a.g.g.*, sayı 845, 17 Ca 1298; *a.g.g.*, sayı 849, 22 Ca 1298; *a.g.g.*, sayı 862, 10 C 1298; *a.g.g.*, sayı 864, 12 C 1298.

11. Sakız'a İane Komisyonu

Padişahın başkanlığında İstanbul'da kurulan Sakız'a İane Komisyonunun azaları şunlardır: Birinci aza Teftiş-i Devâir Reisi Safvet Paşa, ikinci aza Başvekil Said Paşa, üçüncü aza Hassa Birinci Ordu-yı Hümayun Müşiri Rauf Paşa'dır. Dördüncü ve beşinci azalar fahri olup, dördüncüsü Almanya Büyükelçisi Koned Hachfeld, beşincisi İngiltere Büyükelçisi Mösyö Goschen'dir. Altıncı aza Teşrifat-ı Umumiye Nazırı Münir Bey'dir. Ayrıca Aydın Vilayeti Valisi Mithat Paşa ile Cezâyir Bahr-i Sefid Vilayeti Valisi Sadık Paşa kendi vilayetlerinde kurulan komisyonların başkanlıklarını yürütmekle birlikte Padişahın başkanlığında İstanbul'da kurulan komisyonun da üyeleridir. İstanbul'da Mabeyn-i Hümâyûnda kurulan yardım komisyonu pazartesi ve perşembe günleri saat 12: 00 ile 15: 00 arasında Yıldız Sarayı'nda toplanmıştır¹¹⁶.

Komisyon, hayırsever vatandaşları yardıma teşvik etmek için çaba göstermekteydi. Bu bağlamda komisyon, küçük veya büyük yardım yapan herkesin isimlerinin yaptıkları yardım miktarıyla birlikte ilan edilmesi kararlaştırmıştı. Dönemin padişahı Sultan II. Abdülhamid'in de bu yönde hareket ettiği; bizzat kendisi ve ailesinin Sakız ve Çeşme depremzedeleri için büyük miktarlarda yardımlar yapmak suretiyle başta İstanbul'daki yönetici kesim olmak üzere bütün Osmanlı tebaasını bu hususta teşvik ettiği söylenebilir. Nitekim yardım amacıyla saraydan toplam 2.330 lira toplanmıştır. Sultan II. Abdülhamid, 1.500 lira ihsan buyururken, Validesi 200, kızları Zekiye Sultan, Naime Sultan, oğulları Şevket Efendi, Mehmed Selim Efendi ve hazinedarı 100'er, kız kardeşi Esmâ Sultan Efendi ve oğlu Tefvik Efendi 50'şer lira, ikinci hazinedarı ise 30 lira bağışta bulunmuştur¹¹⁷.

Sakız'a İane Komisyonunun en önemli yardımcısı Padişahın görevlendirdiği Altıncı Belediye Dairesi idi. Başkanlığını Şehremini Mazhar Paşa'nın yürüttüğü Şehremaneti, Sakız Merkez Yardım Komitesinin talepleri ve Padişahın talimatları doğrultusunda gerekli ihtiyaç maddelerini temin ederek Sakız'a göndermiştir. Şehremanetin en önemli görevlerinden birisi de afetzedelere yardım için komisyon adına hayırsever İstanbul halkından yardım toplamaktı. Bu amaçla Mazhar Paşa muhtar ve imamları görevlendirmiştir. Onların İstanbul'daki evleri tek tek dolaşması suretiyle daha fazla yardım toplanması hedeflenmiştir. Görevliler sadece para değil, depremzedelerin işine yarayabilecek elbise, ayakkabı, yün örtü vb. eşyalar da toplamışlardır¹¹⁸.

Sakız'a İane Komisyonunda toplanan paranın tamamı depremzedeler için kullanılmamıştır. Bu paralardan kalan ve Bank-ı Osmanî'de Başkâtib-i Şehriyarî Ali Rıza Paşa üzerine kayıtlı bakiye, Anadolu'ya gelen muhacirlerin masrafları için

¹¹⁶ BOA., Y.A.RES., 10/30, 3 Ca 1298; Y.EE., 42/272, 7 Ca 1298.

¹¹⁷ *Tercüman-ı Hakikat*, sayı 841, 13 Ca 1298.

¹¹⁸ BOA., İ..DH., 869/69492, 16 M 1300; *The Constantinople Messenger*, Vol I, sayı 49, 13 Nisan 1881.

kullanılmak üzere 16 Eylül 1882 tarihinden kısa bir müddet önce Hazine-i Hassa'ya aktarılmıştır¹¹⁹.

12. İzmir'de ve Diğer Şehirlerde Kurulan Yardım Komisyonları

Devlet görevlileri tarafından kurulan yardım komisyonlarının bir tanesi de Aydın vilayeti merkezi İzmir'de, Vali Mithat Paşa'nın başkanlığında kurulan komisyondur. Bu komisyon, 26 Nisan 1881 tarihli bir mazbatadan anlaşıldığı üzere nakdi yardımın yanı sıra ekmeğe, elbise, baraka yapımı için tahta ve çeşitli eşya ve erzaktan oluşan yardımları da kabul etmiştir. Depremden sağ kurtulan afetzedelerin hayatta kalmalarını sağlamak için Aydın vilayeti dahilinde dört beş gün içinde gerekli şeyleri toplamak veya hükümet, belediye ve komisyon tarafından satın alınmak suretiyle ihtiyaçlar giderilmeye çalışılmıştır. Komisyonun topladığı yardımlar, satın aldığı ekmeğe, pirinç vs. gıdalar ve tahtalar deprem mahallerine vapur-ı hümayunlar vasıtasıyla gönderilerek afetzedelere dağıtılmıştır. Aydın vilayeti dâhilinde toplanan nakdi yardımın miktarı 26 Nisan 1881 tarihi itibarıyla 950 lirayı bulmuştur. Ancak bu paranın 100 lirası masraf olduğundan kalan 850 lira depremzedelerin ihtiyacının giderilmesi amacıyla banka şubesine yatırılmıştır. Bu miktarın en fazla % 25'i Çeşme afetzedelerine ayrılırken, geri kalanı depremden çok daha büyük oranda yara alan Sakız afetzedelerine gönderilmiştir¹²⁰.

İzmir'de kurulan bu komisyon için kadın hayırseverlerin de yoğun bir şekilde gayret gösterdiğine şahit olmaktayız. Bu hususta aktif çalışanlardan birisi Aydın Mutasarrıfı Necip Paşa'nın eşi Hanife Hanım'dır. Hanife Hanım, İzmir'de memurların eşleri ve kızları arasında 7 Mayıs 1881 tarihine kadar 1.258 buçuk kuruş miktarında yardım toplamayı başararak kent halkının ve afetzedelerin sempatisini kazanmıştır¹²¹.

Sakız, İstanbul ve İzmir'den başka Çanakkale, Gelibolu, Edirne, Cebel-i Lübnan gibi bazı kentlerde de yardım komisyonları kurularak afetzedeler için yardım kampanyaları başlatılmıştır. Edirne vilayetinde 5 Temmuz 1881 tarihine kadar toplam 76.273 kuruş toplanırken, Cebel-i Lübnan'da Mutasarrıf Rüstem Paşa'nın, memurları arasında bir yardım kampanyası başlatmasıyla –mecidiye 19 kuruştan- 1.581 Mecidiye değerinde 30.039 kuruş para toplamıştır. Rüstem Paşa'nın afetzedelere yardım toplamak için gösterdiği bu gayret, Osmanlı merkezi yönetiminde memnuniyetle karşılanmış ve kendisine teşekkür ve takdirleri bildiren bir yazı gönderilmiştir¹²².

¹¹⁹ BOA., Y.EE., 108/20, 3 Za 1299.

¹²⁰ BOA., Y.EE., 40/156, 26 Ca 1298.

¹²¹ BOA., Y.EE., 40/158, 7 C 1298.

¹²² BOA., Y.A.RES., 10/30, 3 Ca 1298; *Tercüman-ı Hakikat*, sayı 843, 15 Ca 1298; *a.g.g.*, sayı 848, 21 Ca 1298; *a.g.g.*, sayı 874, 24 C 1298; *a.g.g.*, sayı 837, 8 Ca 1298; *a.g.g.*, sayı 864, 12 C 1298; *a.g.g.*, sayı 911, 7 Ş 1298.

13. Gayri Müslim Osmanlı Tebaası ve Yabancılar Tarafından Kurulan Yardım Komisyonları

Sakız depremi sonrasında devlet yetkililerinden başka Gayrimüslim hayırseverlerin de yardım komisyonları kurduğu ya da yardım kampanyaları başlattıkları görülmektedir. Arşiv belgeleri İzmir’de Vali Mithat Paşa’nın başkanlığındaki komisyondan başka Bank-ı Osmanî İdaresi ile Rum Metropolithanesi tarafından da birer yardım komisyonu kurulduğundan bahsetmekle birlikte faaliyetleri hakkında bilgi vermemiştir¹²³. *The Constantinople Messenger* gazetesi ise bazı yerel yardım komisyonları tarafından Çeşme afetzedelerine kereste verildiğinden ve Rittern isimli geminin Kaptanı Pusey tarafından bir miktar çadır bırakıldığından bahsetmiştir¹²⁴.

İstanbul’daki Gayrimüslimler ve yabancılar tarafından da birçok yardım komisyonu kurulmuştur¹²⁵. İstanbul tüccarından Mösyö İstefanov Miçen, Rum Metropolidi Monsinyor Voçino, Mösyö Henz ve Mösyö Eşmin ayrı ayrı yardım komisyonları kurarak Sakız afetzedeleri için yardım toplamışlardır. Kurulan bu komisyonlara yabancı gemi kaptanları yardım etmişlerdir¹²⁶. Galata’da depremzedelere yardım toplamak amacıyla kurulan bir yardım komisyonu aynı zamanda Sakız ve Çeşme’den göç eden hasta ve yaralılara sağlık hizmeti vermiştir. Öyle ki, bu komisyon Galata’da bulunan Büyük Millet Hanı’nda her gün öğleden saat ikiye kadar gönüllü doktorların depremzede hasta ve yaralıları ücretsiz olarak tedavi edeceğini ilan etmiştir¹²⁷. Galata’da Sen Jean Kilisesinde toplanan başka bir komisyon ise Sakız ve Çeşme’den İstanbul’a göç eden fakir afetzedelere tahsis edilen evlerin idaresini sağlamaya çalışmıştır¹²⁸.

Mösyö İstefanov Miçen’in başkanlığında kurulan komisyon, Sakız’da da bir şube açmıştır. Mazurzoz’un başkanlığını yaptığı bu şube Sakız’da hem hastane barakaları inşa ederek sağlık faaliyetinde hem de yardım malzemesi dağıtma faaliyetinde bulunmuştur. Sermayeleri çok olmasına rağmen gerekli vasıtaları olmaması nedeniyle dağıtım işini hakkıyla yerine getirememişlerdir. Bu husustaki eksikliklerini fark ettiklerinden dolayı komisyon üyeleri, dağıtım konusunda daha düzenli bir şekilde çalışan Sakız Merkez Yardım Komitesine iltihak etmeye meyl etmişlerdir. Hatta bu hususta Vali başkanlığındaki Sakız Merkez Yardım Komitesine bir dilekçe dahi verildiğinden bahsedilmektedir. Aslında Merkez Yardım Komitesine iltihak

¹²³ BOA., Y.EE., 40/156, 26 Ca 1298.

¹²⁴ *The Constantinople Messenger*, Vol I, sayı 55, 25 Mayıs 1881.

¹²⁵ *Tercüman-ı Hakikat*, sayı 842, 14 Ca 1298.

¹²⁶ *Tercüman-ı Hakikat*, sayı 842, 14 Ca 1298.

¹²⁷ *Tercüman-ı Hakikat*, sayı 849, 22 Ca 1298.

¹²⁸ *Tercüman-ı Hakikat*, sayı 849, 22 Ca 1298.

etme fikri komisyonun adada faaliyete başlamasından beri Sakız şubesi başkanı Mazurzoz'da mevcuttur. Daha sonra dağıtım komitesi üyelerinde de bu görüş hâkim olmaya başlamıştır. Aslında Mösyö İstefanov Miçen'in kurduğu komisyonun Sakız şubesinin Sakız Merkez Komitesine ilhak etmek istenmesinde, yardım dağıtımındaki zorluklardan çok, üyelerinin uzun müddet adada kalamayacak olmaları daha etkili olmuştur. Çünkü komisyon üyelerinin tamamının yabancı olması ve ticaretle uğraşması, onların Sakız'da geçirecekleri vaktin sınırlı olduğunu göstermektedir¹²⁹.

Sakız'da faaliyet gösteren komisyonlardan biri de, İngiliz konsolosu Major Trotter'in başkanlığında kurulan, ancak daha sonra başkanlığı İtalyalı Mösyö Richold'a devredilen komisyondur. Önce müstakil olarak çalışan bu komisyon, Mehmed Said Paşa'nın valiliği döneminde hükümetin nezareti altına alınmıştır. Komisyonun topladığı paralar, afetzedeler için barakalar ile birkaç adet okul ve çeşitli mabetlerin inşa edilmesinde, enkaz sebebiyle geçilmez hale gelen yollar ile çarşının temizletilmesinde, uzak bir mesafeden Sakız kentine su getirtilmesinde harcanmıştır. Bu komisyon bahsi geçen bu önemli vazifeleri yerine getirdikten sonra tamamen lağv edilmiştir¹³⁰.

Sakız afetzedelerinin yardımına gelenlerden birisi de Mason ve Kızılhaç Cemiyetleridir¹³¹. İstanbul'da fakir ve zayıflara yardımlarda bulunan *Rusurde-i Şarita* hemşirelerinden 10-15 bayanın da 22 Nisan tarihinde bir Avusturya vapuruyla Sakız'a doğru yola çıktığı gazete haberlerinde yer almıştır. Ayrıca İzmir'de faaliyet gösteren aynı gruptan bazı rahibelerin depremden hemen sonra Sakız'a geçerek afetzedelerin yardımına koştukları bilinmektedir¹³².

14. Yurtdışında Kurulan Yardım Komisyonları

Sakız ve Çeşme depremi Avrupa'da da büyük yankı uyandırmıştır. Birçok Avrupa ülkesinde depremden hemen sonra afetzedeler için yardım kampanyaları başlatılmıştır. Atina'da, Paris'te, Londra'da, Budapeşte'de, Viyana'da, Berlin'de yardım komisyonları kurulmuş ve büyük miktarlarda yardım parası toplanmıştır¹³³.

Avrupa'da halkın Sakız depremzedelerine yönelik yardım kampanyalarına rağbet göstermesinde birkaç faktörden bahsedilebilir. Bunlardan birincisi din fak-

¹²⁹ *Tercüman-ı Hakikat*, sayı 864, 12 C 1298.

¹³⁰ *BOA.*, Y.PRK.UM., 5/15, 27 Ca 1299.

¹³¹ *Tercüman-ı Hakikat*, sayı 847, 20 Ca 1298.

¹³² *Tercüman-ı Hakikat*, sayı 850, 23 Ca 1298.

¹³³ *BOA.*, HR.MTV., 697/3, 5 C 1298; HR.MTV., 697/5, 27 Nisan 1881; *Tercüman-ı Hakikat*, sayı 838, 9 Ca 1298; *a.g.g.*, sayı 841, 13 Ca 1298; *a.g.g.*, sayı 845, 17 Ca 1298; *a.g.g.*, sayı 849, 22 Ca 1298; *a.g.g.*, sayı 862, 10 C 1298.

türüdür. Sakız Adası halkının önemli bir kısmının Hıristiyan olmasının, yardım komisyonlarının kurulmasında ve yardım kampanyalarının rağbet görmesinde etkili olduğu söylenebilir. Özellikle Avrupa'da halkın yardıma teşvik edilmesinde Rum Ortodoks Patriği ile Papa'nın da önemli derecede gayretleri olmuştur. Rum Patriği Avrupalı hayırseverleri yardıma teşvik etmek için Londra, Liverpool, Manchester, Paris, Marsilya ve Petersburg'a telgraflar çekerek oralarda yaşayan Rumlara yardım komisyonları kurmaya davet etmiştir. Ayrıca İstanbul'daki Papalık Vekili Monsenyör Antonilli tarafından İtalya'da yardım defterleri açılması hususunun arz edilmesi neticesinde Papa, memurların ve ruhbanların hepsinin yardım toplama işine girişerek toplanacak paranın İstanbul'a gönderilmesi talimatını vermiştir¹³⁴.

Avrupa'da yardım kampanyalarının başlatılmasında etkili olan faktörlerden birisi de Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde yerleşik, genellikle ticaretle uğraşan Osmanlı vatandaşı Sakızlı Rumlara bu konuda ciddi ölçüde gayret göstermesidir. Nitekim Viyana'da yardım komisyonunu oluşturanlar genel itibarıyla banka müdürü, sarraf, tüccar gibi ileri gelen Sakızlılar'dır. Osmanlı Devleti'nin Viyana elçisinin 11 Mart 1881 tarihinde göndermiş olduğu yazıya göre, bahsi geçen tarihe kadar 14.000 florinden fazla yardım toplanmış ve bu paranın 12.000'i İstanbul'da kurulan yardım komisyonuna havale edilmiştir. Yapılan yardımların 2.500 florini Viyana'daki Osmanlı tebaası Rum cemaatinin devam ettiği Aziz George Kilisesi tarafından yapılmıştır.

Osmanlı elçi ve konsoloslarının da Avrupa'daki yardım kampanyalarının başlamasında etkili olduğunu söylemek mümkündür. Avusturya ve Almanya'da Osmanlı konsoloslarının depremzedelere yardım toplamak için gayret sarf ettiğini görmekteyiz. Bu bağlamda Osmanlı'nın Viyana elçisi, verdiği talimat doğrultusunda Avusturya'daki Peşte ve Trieste konsolosluklarında yardım komisyonlarının kurulmasını sağlamıştır. Berlin ve Manheim konsolosları ise bizzat yardım kampanyası başlatarak 27 Nisan 1881 tarihine kadar topladıkları 6154 Markı Bank-ı Osmanî vasıtasıyla gerekli mercilere ulaştırmışlardır. Bahsi geçen paranın 5854 Markı, Berlin Konsolosluğu, 350 Markı Manheim Konsolosluğu tarafından toplanmıştır¹³⁵.

Batı basınında çıkan depremle ilgili haberlerin de yardım kampanyalarının rağbet görmesinde etkili olduğu söylenebilir. Nitekim Sakız depremi Batı basınında da geniş yer bulmuştur. İstanbul'da bulunan *The Times* gazetesi muhabiri Mösyö Makrini ve Ellas, depremle ilgili haber yapmak amacıyla İngiltere Beylik gemisi

¹³⁴ *Tercüman-ı Hakikat*, sayı 839, 10 Ca 1298; *a.g.g.*, sayı 841, 13 Ca 1298.

¹³⁵ *BOA.*, HR.MTV., 697/3, 5 C 1298; HR.MTV., 697/5, 27 Nisan 1881.

Bittern ile Sakız'a gitmiştir¹³⁶. *The Times* gazetesinin Sakız afetzedeleri için yardım yapanların listesini yayınlayarak Londra'daki yardım kampanyalarına destek verdiği görülmektedir. Gazetenin haberine göre Londra'da yardım kampanyalarına katılanların önemli bir kısmı buradaki Yunan tüccar ve bankerleridir. Bunların yanı sıra 4-5 İngiliz, özellikle Ralli ailesi ciddi miktarlarda yardımlarda bulunmuştur¹³⁷.

Sakız afetzedelerine yardım toplamak için Avrupa'da şenlik tarzında bazı etkinliklerin düzenlendiğini görmekteyiz. Mesela Paris'ten Havas isimli haber ajansına gönderilen 22 Kasım 1881 tarihli yazıda belirtildiği üzere Novildi Bahçesinde depremzedeler adına bir şenlik düzenlenmiş ve güzel bir netice alınmıştır¹³⁸.

Avrupa'da depremzedeler için toplanan yardımların yanı sıra Avrupa'daki hükümetler doğrudan Sakız'a yardım gemileri göndermişlerdir. Örneğin Pire'den Fransa seferatine yazılan bir yazıdan anlaşıldığına göre Bouvet isimli bir Fransız gemisi depremin ikinci günü olan Pazartesi gününden beri Sakız'da yardım için bulunmaktadır. Daha sonra da Vultigeur isimli Fransız gemisi Sakız'a yardım götürmek için yola çıkarılmıştır¹³⁹. *Tercüman-ı Hakikat*'in Viyana gazetelerinden aktardığı bilgiye göre, Avusturya Devleti deprem hakkında fenni incelemeler yapmak üzere ünlü Jeolog Mösyö Tiller'i Sakız'a göndermiştir¹⁴⁰. Ayrıca İngiltere Büyükelçisi Mösyö Goschen'in, Major Trotter'i afetzedelere yardım dağıtması için Sakız'a gönderdiği bilinmektedir¹⁴¹.

Arşiv belgeleri Yunanistan'ın başkenti Atina'da Sakız afetzedeleri için bir yardım komisyonu kurulduğundan ve Yunan hükümetinin Salamanya isimli savaş gemisini bu komitenin hizmetine tahsis ettiğinden bahsetmektedir¹⁴². İngiliz vatandaşlarından hayırsever Sir Mozis Fredi'nin Sakız afetzedelerine yardım amacıyla Osmanlı'nın Londra elçisine 300 İngiliz altını verdiği de yine arşiv kayıtlarına geçmiştir¹⁴³. Bunların haricinde *Tercüman-ı Hakikat* gazetesi Romanya gazetelerine dayanarak Sakız afetzedeleri yararına Mayıs ayı içerisinde Bükreş'te bir konser vereceğini duyurmuştur¹⁴⁴. Ancak düzenleneceği haber verilen bu konser hakkında başka bilgilere rastlanmamıştır.

¹³⁶ *Tercüman-ı Hakikat*, sayı 837, 8 Ca 1298.

¹³⁷ *Tercüman-ı Hakikat*, sayı 845, 17 Ca 1298.

¹³⁸ BOA., Y.PRK.PT., 1/67, 1298.

¹³⁹ BOA., Y.PRK.PT., 1/76, 1298.

¹⁴⁰ *Tercüman-ı Hakikat*, sayı 858, 5 C 1298.

¹⁴¹ *The Tablet*, 16 Nisan 1881.

¹⁴² BOA., Y.PRK.PT., 1/76, 1298.

¹⁴³ BOA., HR.MTV., 697/4, 4 Aralık 1881.

¹⁴⁴ *Tercüman-ı Hakikat*, sayı 851, 24 Ca 1298.

15. Üstün Gayret Gösteren Kişilerin Taltifi

Sakız depemi sonrasında arama kurtarma, yaralıların tedavisi, yardım dağıtım ve yardım toplama faaliyetlerinde üstün gayret gösterenler nişanlarla ya da rütbelerinin terfiiyle ödüllendirilmişlerdir. Bu kişilerin taltif edilmesi talebi Cezâyir-i Bahr-i Sefid valilerinden, Aydın valisinden ya da Avrupa'daki Osmanlı elçilerinden gelmiştir. Sakız Belediye Başkanı ve Vilayet İdare Meclisi üyeleri, İstinaf Mahkemesi üyeleri, Sakız Müftüsü ve bazı üst düzey görevliler taltif edilen Sakız ileri gelenlerindedir¹⁴⁵. Vali Mehmed Said Paşa'nın verdiği bilgilere göre, vilayette bulunan konsolos vekillerinin neredeyse tamamı dördüncü ve üçüncü rütbelerden Osmanî ve Mecidî nişanlarla¹⁴⁶ taltif edilmiştir. Vali, özellikle Yunan Konsolosunu güzel niyetlerle ve dürüstçe çalıştığı yönünde överek onun da üçüncü rütbeden mecidi bir nişanı hak ettiğini ifade etmiştir¹⁴⁷. Depremzedelerin kurtarılmasında rol oynayan Fransız subay ve askerleri de birer nişanla taltif edilenler arasındadır¹⁴⁸. Ayrıca Avrupa'da Sakız depremlerine yardım toplama ve bunun için şenlikler düzenleme faaliyetlerinde bulunan Fransız, İngiliz, Avusturyalı ve Osmanlı tebaası birçok yardımsever nişanlarla taltif edilmiştir¹⁴⁹.

¹⁴⁵ BOA., İ.DH., 888/70686, 27 Ş 1300.

¹⁴⁶ İlk olarak II. Mahmut Döneminde rütbeleri belirtmek üzere ulâ, sâniye, sâlise, râbia rütbelerine mahsus olmak üzere dört çeşit ve mücevherli nişanlar oluşturulmuş ise de Osmanlı Devleti'nde Batı tarzı ilk nişan 1852 yılında verilen Mecidi nişanıdır. Birden beşe kadar derece/rütbeye sahip olan bu nişanlar sahibinin ölümü üzerine hazineye iade edilirdi. Sadece birinci rütbesi murassa (süslü) idi. 1862 yılında ihdas edilen nişan-ı Osmanî'de ise üç rütbe vardı, daha sonra dördüncüsü eklendi. Bunun da ilk iki rütbesi murassa idi. II. Abdülhamid döneminde bahsi geçen nişanlar kullanılmakla birlikte 1878 yılında savaş ve afet zamanlarında üstün hizmetlerinden dolayı kadınlara verilmek üzere çıkarılan "şefkat nişanı", ilmiye, mülkiye ve askeri sınıflarında fevkalade hizmetleri görülenlere verilmek üzere altundan "nişan-ı âli-i imtiyâz" çıkarıldı. Bizzat padişah tarafından takılan bu nişan, sahibinin ölümünde takılmamak üzere en büyük evlada geçirdi. İbrahim Aktürk, "Nişan", *TDVİA.*, c. 33, s. 154-156.

¹⁴⁷ BOA., İ.HR., 288/18094, 23 R 1300.

¹⁴⁸ BOA., HR.MTV., 697/8, 16 Aralık 1882; İ.HR., 288/18057, 8 Ra 1300.

¹⁴⁹ BOA., HR., MTV., 697/7, 30 Kasım 1882; HR.MTV., 697/4, 4 Aralık 1881; HR.MTV., 697/6, 3 Eylül 1881; YA.HUS., 168/97, 25 Za 1298.

Tablo 2: Deprem Sonrasında Nişan ya da Rütbelerinin Terfiyle Taltif Edilenler

Nişan Verilen Kişinin		Nişanın	
İsmi	Görevi	Derecesi ve Cinsi	Verildiği Tarih
İsmail Yemeni Efendi	Sakız Müftüsü	Üç (Mecidi)	4 Ağustos 1882
Mösyö Arastidi Papodopulo	Sakız'da görevli Yunan Konsolosu	Üç (Mecidi)	3 Mart 1883
Dimitriyos Efendi	Belediye Başkanı ve Sakız eşrafından	Dört (Mecidi)	3 Temmuz 1883
Polomidi Efendi	Sakız eşrafından ve Meclis-i İdare-i Vilayet üyesi	Dört (Mecidi)	3 Temmuz 1883
Nikola Petrokoni Efendi	Sakız eşrafından ve Meclis-i İdare-i Vilayet üyesi	Dört (Mecidi)	3 Temmuz 1883
Esad Bey	Sakız eşrafından ve Nüfus Nazırı	Dört (Mecidi)	3 Temmuz 1883
Nimet Bey	Sakız eşrafından ve Defter-i Hakâni memuru	Dört (Mecidi)	3 Temmuz 1883
Ligor Milyadi Efendi	Sakız eşrafından ve Mahkeme-i İstinaf üyesi	Dört (Mecidi)	3 Temmuz 1883
Sıbgatullah Efendi	Sakız eşrafından ve Mahkeme-i İstinaf üyesi	Dört (Mecidi)	3 Temmuz 1883
Zigo Mala Efendi	Sakız eşrafından ve Mahkeme-i İstinaf üyesi	Dört (Mecidi)	3 Temmuz 1883
Perakli Kanala Efendi	Sakız eşrafından ve Hristiyan mekatibi müdürü	Dört (Mecidi)	3 Temmuz 1883
Mösyö Bracikolu	Sakız'da görevli Avusturya Konsolos Vekili	Dört (Mecidi)	15 Ekim 1882
Mösyö Gallia	Rodos Krantina Müdürü ve Tabibi	Beş (Mecidi)	15 Ekim 1882
Alistiye Poviç	İtalyalı Doktor	Beş (Mecidi)	15 Aralık 1881
James Bey	Sakız Vilayeti Başmühendis Vekili	Beş (Mecidi)	15 Aralık 1881
Mösyö Nikola Sekanavi	Avusturya tebasından	Dört (Mecidi)	Haziran 1881 ve 30 Kasım 1882 tarihinde nişanla taltif edilmesi yönünde Osmanlı'nın Viyana Elçiliğinin talebi olmuştur.
Mösyö İbrahim İlyas	Avusturya'da tüccar, Osmanlı tebasından	Dört (Mecidi)	
Alfred Mattias Rosso	Avusturya'da tüccar, Osmanlı tebasından	Dört (Mecidi)	
Sir Muzis Fredi	İngiliz vatandaşı	Bir (Mecidi)	Osmanlı'nın Londra Elçisinin talebi olmuştur.
Kont Leon de Bitium		Üç (Mecidi)	12 Aralık 1881 tarihinde Padişahın iradesine sunulmuştur.
Mösyö Francis Maniar	<i>Le Figaro</i> gazetesi müdürü	Üç (Mecidi)	
Mösyö Maşebles ?		Üç (Mecidi)	
Mösyö Courtlives Ruznoilet	<i>Memorial Diplomatique</i> gazetesi yazarı	Dört (Mecidi)	
Mösyö Alfred de Reibold	Lyon Demiryolu İstasyonu memuru	Beş (Mecidi)	

Nişan Verilen Kişinin		Nişanın	
İsmi	Görevi	Derecesi ve Cinsi	Verildiği Tarih
De Montesquiou Fezensac Anadol	Bouvet gemisinde firkateyn kaptanı, kumandan	Üç (Osmani)	Bu on Fransız gemi tayfasının taltifinin Padişahın iradesine sunulması için 6 Ocak 1883 tarihinde Sadarete arz edilmiştir
Talbomba Emil	Vultigeur gemisinde firkateyn kaptanı, kumandan	Üç (Osmani)	
Maseron Jozef	Bouvet gemisinde kapak mülazımı, ikinci kumandan	Dört (Osmani)	
Duşantevak Albert	Vultigeur gemisinde kapak mülazımı, ikinci kumandan	Dört (Osmani)	
Şovalye Henry Gabriel	Bouvet gemisinde doktor	Dört (Mecidi)	
Pişon Alfred Mari	Vultigeur gemisinde doktor	Dört (Mecidi)	
Rafcelli Salvator Oben	Provansi gemisinde doktor	Dört (Mecidi)	
Gabriel Mari	Bouvet gemisinde işaret memuru	Dört (Mecidi)	
Castillon	Bouvet gemisinde hastane baş hizmetçisi	Beş (Mecidi)	
Pupar	Vultigeur gemisinde hastane baş hizmetçisi	Beş (Mecidi)	

Tabloda gösterilenlerin haricinde Sakız afetzedelerine yardım için 20 deniz askeri ile sahile çıkarılan Mansure Korvet-i Hümayunu mürettebatından Mülazım Cafer Efendi gayretinden dolayı Aydın Valiliğinin övgüsünü kazanmıştır. Nitekim Aydın Valiliği Cafer Efendi'nin övgüye layık bir gayret gösterdiğini, halkın da kendisinden çok memnun kaldığını Bahriye Nezaretine yazarak, Cafer Efendi'ye nezaret tarafından bir tahsinname yazılması için talepte bulunmuştur¹⁵⁰.

¹⁵⁰ *Tercüman-ı Hakikat*, sayı 865, 13 C. 1298.

Sonuç

3 Nisan 1881 tarihinde Sakız Adası'nın merkezini ve köylerinin önemli bir kısmını harabeye çeviren, 5.000'den fazla insanın hayatını kaybetmesine, 30.000'den fazla insanın evsiz kalmasına yol açan bu yıkıcı deprem, afetzedeler ve afet yönetimini üstlenen yöneticiler açısından birçok olumsuz durumu ve zorluğu beraberinde getirmiştir. Afet yönetimini üstlenen dönemin Cezâyir-i Bahr-i Sefîd valisi Sadık Paşa, enkaz altında kalanların çıkarılması, yaralıların tedavisi, afetzedelerin iâşe ve iskânlarının sağlanması, yardımların dağıtımı ve organizasyonu, başka yerlere yapılan göçlerin önlenmeye çalışılması gibi birçok problemle uğraşmak zorunda kalmıştır. Bunların haricinde Sadık Paşa, depremin yaralarının hızla sarılması ve aynı zamanda Avrupalıların, özellikle de Yunanlıların menfi propagandalarının önlenmesi için bazı önemli tedbirler almaya çalışmıştır. Onun bu faaliyetleri karşısında bazı yabancı devletlerin temsilcileri ve Sakızlı Rumlar Sadık Paşa'ya yönelik birkısım suçlamalarda bulunmuşlardır. Sadık Paşa'ya yönelik şiddetli suçlama ise merkezi hükümeti temsil eden Bâb-ı Âlîden gelmiştir. Çünkü Sadık Paşa, arama kurtarma çalışmalarına ancak bir gün sonra başlayabilmiştir ki, Bâb-ı Âlî bu konudaki eleştirisinde haklı görünmektedir.

Sadık Paşa bütün bu suçlamalar karşısında kendisini aklamaya çalışmıştır. Bunu başaramamış olacak ki, depremden 13 gün sonra istifa dilekçesini Bâb-ı Âlîye göndermiş, ancak istifası kabul edilmemiştir. Sadık Paşa'nın afet yönetiminden memnun olmadığı anlaşılan Bâb-ı Âlî'nin, bu aşamada, depremin yaralarının sarılmaya çalışıldığı bu en zorlu dönemin sıkıntısız atlattılması amacıyla adayı bilmeyen yeni bir vali atamak yerine Sadık Paşa'yla devam etmeyi tercih ettiği tahmin edilebilir. Bâb-ı Âlî'nin, 1881 Sakız depremi afet yönetiminde Cezâyir-i Bahr-i Sefîd valisi Sadık Paşa'yı başarısız gördüğü açıktır. Merkezi hükümet, adanın yaralarının sarılması hususunda Sadık Paşa'nın önerdiği birçok düzenlemeyi onaylamadığı gibi, depremden yaklaşık iki ay sonra da onu görevinden azletmiştir.

Enkaz devraldım siyaseti uygulayarak Sadık Paşa'yı suçlayan halefi Mehmed Sait Paşa ise onun tam tersi bazı politikalarla depremedelerin yaralarını sarmaya çalışmıştır. Bununla birlikte o da selevi gibi Yunan propagandasının Sakızlı Rumlar arasında yayılmasını önlemeye büyük önem vermiştir.

Bu yıkıcı depremin yaralarını sarmaya çalışan sadece merkezi ve mahalli hükümet olmamış; hayırsever halk, hem yurt içinde hem de yurt dışında afetzedelerin maddi sıkıntılarını gidermek için başlatılan yardım kampanyalarına büyük ilgi göstermiştir. Bu arada deprem sonrasında arama kurtarma, yaralıların tedavisi, yardım dağıtımı ve yardım toplama faaliyetlerinde üstün gayreti görülenler devlet tarafından nişanlarla ya da rütbelerinin terfiyle ödüllendirilmişlerdir.

KAYNAKLAR

A. Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Dâhilîye Nezâreti Mektûbî Kalemi Evrâkı (DH.MKT.) 1335/18, 15 Ca 1298; 1335/26, 18 Ca 1298; 1335/56, 24 Ca 1298; 1364/60, 9 Z 1303.

Hâricîye Nezâreti Mütenevvia Kısmı Evrâkı (HR.MTV.) 697/3, 5 C 1298; 697/4, 4 Aralık 1881; 697/5, 27 4 1881; 697/6, 3 Eylül 1881; 697/7, 30 Kasım 1882; 697/8, 16 Aralık 1882.

Îrâde Dâhilîye (İ.DH.) 827/66601, 17 Ca 1298; 827/66613, 3 Ca 1298; 830/66836, 27 B 1298; 833/67003, 7 Ş 1298; 869/69492, 16 M 1300; 888/70686, 27 Ş 1300; 888/70691, 27 Ş 1300; 1295-2/101923, 29 Ca 1298.

Îrâde Şûrâ-yı Devlet (İ. ŞD.) 63/3663, 21 R 1300; 72/4222, 21 Ra 1302.

Îrâde Hâricîye (İ.HR.) 288/18057, 8 Ra 1300; 288/18094, 23 R 1300.

Şûrâ-yı Devlet Dâhilîye (ŞD. DH.) 1380/12, 6 B 1299.

Şûrâ-yı Devlet (ŞD.) 292/29, 28 R 1300; 1380/24, 29 Z 1299; 2343/22, 9 L 1298.

Yıldız Esas Evrâkı (Y.EE) 40/156, 26 Ca 1298; 40/158, 7 C 1298; 42/272, 7 Ca 1298; 44/140, 10 Ca 1298; 44/141, 19 C 1298; 78/143, 17 Ca 1298; 79/115, 30 Nisan 1297; 108/20, 3 Za 1299.

Yıldız Perâkende Askeri Maruzât (Y.PRK.ASK.) 6/72, 13 Ca 1298; 7/15, 18 C 1298.

Yıldız Sadâret Resmi Maruzât Evrâkı (Y.A.RES.) 10/30, 3 Ca 1298; 10/43, 8 Ca 1298; 78/143, 17 Ca 1298.

Yıldız Mütenevvi Maruzât Evrâkı (Y.MTV.) 6/4, 6 Ca 1298.

Yıldız Perâkende Evrâkı (Y.PRK.EŞA.) 2/72, 29 Z 1298.

Yıldız Perâkende Evrâkı Posta Telgraf Nezâreti Maruzâtı (Y.PRK.PT.) 1/67, 1298; 1/76, 30 Z 1298.

Yıldız Perâkende Evrâkı Başkitabet Dairesi Maruzâtı (Y.PRK.BŞK.) 4/86, 19 B 1298.

Yıldız Perâkende Umûmî Evrâkı (Y.PRK.UM.) 5/15, 27 Ca 1299; 5/107, 20 N 1300; 6/6, 8 L 1300.

Yıldız Sadâret Husûsi Maruzât Evrâkı (Y.A.HUS.) 167/110, 17 B 1298; 168/97, 25 Za 1298.

İngiliz Ulusal Arşivi (The National Archives-TNA)

Foreign Office (F.O.) 195/1378, sayı 31, 12 Temmuz 1881; sayı 39, 28 Ağustos 1881; 78/3539; 195/1453, sayı 43, 5 Kasım 1883; 78/3539; 195/1453, No 44, 26 Kasım 1883.

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi (İÜ.NEK.)

Fotoğraf Albümü, no. 90796/1, 5, 33; 90802/22.

B. Süreli Yayınlar**Salnameler**

H. 1302. Cezâyir-i Bahr-i Sefid Vilâyeti Salnamesi.

Gazeteler

Tercüman-ı Hakikat, sayı 837, 8 Ca 1298; sayı 838, 9 Ca 1298; sayı 839, 10 Ca 1298; sayı 841, 13 Ca 1298; sayı 842, 14 Ca 1298; sayı 843, 15 Ca 1298; sayı 845, 17 Ca 1298; sayı 847, 20 Ca 1298; sayı 848, 21 Ca 1298; sayı 849, 22 Ca 1298; sayı 850, 23 Ca 1298; sayı 851,1, 24 Ca 1298; sayı 858, 5 C 1298; sayı 859, 6 C 1298; sayı 862, 10 C 1298; sayı 864, 12 C 1298; sayı 865, 13 C 1298; sayı 874, 24 C 1298; sayı 911, 7 Ş 1298.

The Constantinople Messenger Vol I, sayı 48, 6 Nisan 1881; Vol I, sayı 49, 13 Nisan 1881; sayı 50, 20 Nisan 1881; sayı 51, 27 Nisan 1881; sayı 55, 25 Mayıs 1881.

Bahr-i Sefid, sayı 1, 24 Ra 1300; sayı 5, 21 R 1300.

The Tablet, 16 Nisan 1881.

C. Kitap, Makale ve Tezler

Adıyeke, Nühket-Adıyeke, Nuri, "1856 Girit Depremi", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, c. 31, S. 51, 2012, s. 1-38.

Aktürk, İbrahim, "Nişan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDVİA)*, c. 33, s. 154-156.

Altınok, Y- B. Alpar-N. Özer-C. Gazioglu, "1881 And 1949 Earthquakes At The Chios-Cesme Strait (Aegean Sea) And Their Relation To Tsunamis", *Natural Hazards and Earth System Sciences*, S. 5, 717-725, 2005.

Avcı, Yasemin, "Osmanlı Devleti'nde Afet Yönetimi ve 1899 Denizli Depremi", *Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu (Denizli: 6-8 Eylül 2006)*, c. I Fakülte Kitabevi, Isparta 2007, s. 361-367.

Başarılı, Hakan, *XIX. Yüzyılda Sakız Adası Ticareti*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2012.

Beydilli, Kemal, "Sadık Paşa Maddesi", *TDVİA*, c. 35, s. 397-399.

Kamûs-ı Bahri, Der. Süleyman Nutki, Yay. Haz. Mustafa Pultar, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2011.

Örenç, Ali Fuat, "Sakız Maddesi", *TDVİA*, c. 36, s. 6-10.

Sannav, Sabri Can, "1881 Sakız Depremi ve Adanın Yeniden İmarı", *Tarih Dergisi*, XXXIX, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul 2004, s. 321-335.

- , *Yakın Dönem Tarihimizde Sakız Adası(1821-1923)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Y.L. Tezi, İstanbul 1995.
- Satılmış, Selahattin “Osmanlı’da Afet Yönetimi Örneği: 1883 Çeşme ve Urla Depremi”, *History Studies*, Vol IV/1, 2012, 503-527.
- Vogt, Jean, “Osmanlı Topraklarında Tarih Boyunca Depremsellik: Batılı Kaynaklardan ve Tanıkların İfadelerinden Örnekler”, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Doğal Afetler*, Ed. Elizabeth Zachariadou, Çev. Gül Çağalı Güven-Saadet Öztürk, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2001, s. 13-58.

CONTENTS

Articles and Studies:	<u>Page</u>
SİR GAVAZ, ÖZLEM: Evaluation of KUR ^{1D} <i>Hulana-/</i> KUR ^{1D} SİG ‘Wool River Land’ According to the Hittite Texts	357
YILDIRIM, M. İBRAHİM: A New Persian Source on the History of Timurids: <i>Müntahabü't-Tevârih</i> of Zahîr-i Mar'aşî	371
KUL, EYÜP: Improvement of Mines in Kratov, Kyustendil, Skopje, Trepça and Jejene According to a Report Dated 1703	395
TÜRKMEN, İLHAN: Socia-Economic Structure of Belgrade in 1740s According to Ottoman Empire Sources.....	411
DEMİR YÜREK, MEHMET: The Dragomans of the Britain and the Dragoman Reform of 1758	439
EFE, AYLA: Mahmut II's Census in Property: The Case of Evreşe	483
KASUMOVIĆ, FAHD: Understanding Ottoman Heritage in Bosnia and Herzegovina: Conversions to Islam in the Records of the Sarajevo Sharia Court, 1800-1851	507
SÜME, MEHMET: A Sample of Ottoman Tax Implementations: The Octroi Tax	601
GÖLEN, ZAFER: The Efforts of Ottoman Government Regarding the Protection of Bosnia-Herzegovina Forests During Reforms	547
SATILMIŞ, SELAHATTİN: Disaster Management of the Ottoman Empire and the Criticisms Directed Toward the Govenor Sadık Mehmed Paşa in the Earthquake of Chios in 1881.....	573
KORKMAZ, TELLİ: G. V. Chicherin in Turkish-Russian Relations and the Armenian Issue	619
Translations:	
HASANOV, ZAUR (Transl.: Bağdagül Musa): Identical Traditions, Cults and the Psychology of the Scythians and Turko-Mongol Peoples	639
Turkish Abstracts.....	663
Abstracts.....	671
Belleten Journal Editorial and Application Requirements (in Turkish)	679
Belleten Journal Editorial Principles and Application Requirements (in English)	682

BELLETEN

PERIODICAL PUBLISHED EVERY FOUR MONTHS

TURKISH HISTORICAL SOCIETY REVIEW

Volume : LXXX

No. 288

August 2016

ANKARA – 2016